

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

МОДЕСТОВА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

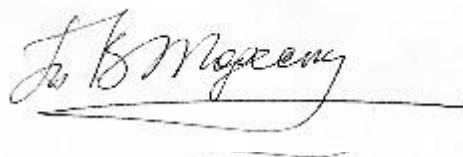
УДК 378.1

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ (ДРУГА ПОЛ. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

КИЇВ – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля, Міністерство освіти і науки України (Северодонецьк).

Науковий консультант: дійсний член НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор
Шевченко Галина Павлівна
Східноукраїнський національний
університет ім. Володимира Даля,
завідувач кафедри педагогіки

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Тадєєва Марія Іванівна
Національний університет водного господарства
та природокористування,
завідувач кафедри іноземних мов

доктор педагогічних наук, професор
Бельмаз Ярослава Миколаївна,
Харківська гуманітарно-педагогічна академія,
завідувач кафедри іноземної філології

доктор педагогічних наук, доцент
Федоренко Світлана Вікторівна,
Національний технічний університет
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря
Сікорського», професор кафедри теорії,
практики та перекладу англійської мови

Захист дисертації відбудеться «19» грудня 2019 р. об 11 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.051.06 в Східноукраїнському національному університеті імені Володимира Даля за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-А, Президія НАПН України, конференц-зала (перший поверх).

З дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті СНУ ім. В. Даля <https://snu.edu.ua/> та у Науковій бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Університет менеджменту освіти» НАПН України за адресою: 04053, м. Київ, вул. Січових Стрільців, 52-Г (третій поверх).

Автореферат розіслано «18» листопада 2019 року

Учений секретар

Спеціалізованої вченої ради

Н.С. Сідаш

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна освітня галузь переживає часи складних глибинних змін, зумовлених значними соціально-політичними та культурними подіями. У центрі уваги сучасних університетів – підготовка високо професійних кадрів, яскравих, творчих, культурних особистостей, які відповідають завданням і викликам життя XXI століття.. Світове суспільство вимагає від закладів вищої освіти переконливого доказу їхньої суспільної корисності, значущості, здатності вказати правильний вектор для подальшого розвитку суспільства.

У цьому контексті прагнення України приєднатися до міжнародного освітнього простору зумовлює необхідність значних змін у вітчизняній вищій школі. На сучасному етапі розвитку суспільство очікує від освітньої галузі поліпшення якості освітньої діяльності, забезпечення рівного доступу до вищої освіти, зміни моделі управління освітніми закладами тощо. Серед пріоритетів сьогодення — трансформація закладів вищої освіти в осередки незалежної думки, створення чесної конкуренції між закладами вищої освіти різних форм власності, а також налагодження взаємовигідних відносин між ринком праці та освітньою галуззю. Особливої уваги заслуговує спрямування на інтеграцію вітчизняної академічної спільноти до міжнародного наукового простору. У цьому контексті важливого значення набувають дослідження успішного педагогічного досвіду зарубіжної вищої школи., зокрема, Великої Британії, яка відома у всьому світі багатомісячними традиціями якісної університетської освіти.

Візитною карткою вищої школи Об'єднаного Королівства є національна освітня система, що базується на концепції економіки знань, де основними чинниками розвитку суспільства виступають знання та людина як головний капітал держави. На сучасному етапі серед пріоритетів британської освітньої галузі перше місце посідає створення національного висококонкурентного освітнього ринку, автономія університетів, забезпечення академічних свобод, розвиток та впровадження освітніх інновацій, а також дотримання дослідницької доброчесності. Означені пріоритети роблять дослідження вищої освіти Великої Британії важливим внеском у розвиток вітчизняної вищої школи.

Виконання домовленостей у контексті міжнародної співпраці з Об'єднаним королівством Великої Британії та Північної Ірландії на 2016 – 2019 роки передбачає підвищення обізнаності населення України щодо британської освітньої системи, надання підтримки вітчизняним ЗВО в контексті вдосконалення їхньої діяльності (зокрема, підвищення якості та впровадження міжнародних стандартів вивчення та викладання англійської мови), сприяння визнанню британських кваліфікацій на території України (у тому числі, заходи з посилення якісного складу вітчизняних закладів вищої освіти в частині складання міжнародних іспитів на знання англійської мови),

залучення Міністерства освіти й науки України до міжнародного діалогу щодо розвитку сучасної освіти та інноваційних світових практик.

Аналіз законодавчої бази засвідчує співзвучність пріоритетів вищої школи Великої Британії та України. Зокрема, на рівні Закону України «Про вищу освіту» 2014 року закріплено державні ініціативи щодо впровадження нових підходів до структурування, управління та фінансування галузі, що спираються на поняття, які традиційно займають важливе місце в системі вищої освіти Великої Британії («автономія закладу вищої освіти», «ендавмент», «результати навчання», «особа з особливими освітніми потребами», «засновник закладу вищої освіти», «академічна свобода» тощо). Отже, ми робимо висновок про те, що дослідження сучасних тенденцій розвитку вищої школи Великої Британії є актуальним напрямом наукового пошуку для вітчизняної академічної спільноти.

Дослідженню сучасної історії вищої школи Великої Британії другої половини ХХ — початку ХХІ століття присвячені роботи таких зарубіжних дослідників: Б. Солтер, Т. Теппер, П. Скотт, Р. Бердал, П. Гозден, Х. Дент, Р. Лоув, Е. Хелсі, І. Хатчисон, Дж. Хагрівс, Е. Форбс, Дж. Карсвелл, У. Стюарт, Н. Аннан, М. Шетток, Е. Семпсон, Р. Браун, Х. Карассо, Р. Андерсон, М. Тайт, Ш. Ротблатт, П. Скотт, Т. Нібом, Т. Пітсч та інших.

Вивченню сучасних світових тенденцій розвитку вищої освіти Великої Британії присвячені публікації вітчизняних науковців: М. Тадеєва, О. Локшина, Я. Бельмаз, О. Кузнєцова, С. Федоренко, Г. Товканець, Н. Савченко, О. Бойко, Н. Батечко, А. Подолянська, А. Саргсян, Н. Бріт, Н. Шульга, Т. Ключкова, С. Швець, Т. Омельченко, С. Бірючинська, І. Попович, К. Маргламова, І. Козаченко, С. Кушнір, Т. Настич, В. Білецька, О. Полянничко, О. Комоцька, Л. Віннікова, Я. Бут, Т. Потапенко, О. Шевчук та інших.

Зважаючи на те, що в історико-педагогічному аспекті сучасні тенденції розвитку вищої освіти є наслідками тривалого процесу становлення та розвитку вищої школи, що обумовлені автентичним національним, культурним, економічним та політичним контекстом, доцільно також зазначити наукові напрацювання в межах більш ранніх періодів історії вищої освіти Великої Британії.

Проблема розвитку вищої освіти Великої Британії до другої половини ХХ століття висвітлена в роботах зарубіжних дослідників: Р. Андерсон, М. Лінч, Н. Філіпс, П. Вуд, М. Сандерсон, П. Сірбі, Дж. Лейс, Дж. Гаскон, Дж. Кеннон, М. Брок, М. Кьорсейс, Дж. Блекі, Л. Голдман, Дж. Сперроу, В. Грін, Ш. Ротблатт, С. Сміт, К. Стрей, Б. Херрісон, К. Брук, Х. Джонс, Г. Родерік, М. Стівенс, Дж. Прест, К. Робертсон, Е. Ешбі та інших.

Дослідження світової історії розвитку вищої освіти до другої половини ХХ століття представлені в роботах вітчизняних науковців: О. Кийков, А. Гюль, Т. Куковська, Я. Гречка, Л. Савранчук, Т. Горпініч, О. Чорна, О. Кураєв, М. Чеховська, Д. Смужаниця; а також у публікаціях, що безпосередньо торкаються історії вищої освіти Великої Британії до другої

половини ХХ століття – І. Головка, Д. Кумкова, К. Магрламової, О. Тесцової, І. Попович та інших.

Незважаючи на наявність достатньої кількості ґрунтовних досліджень, присвячених різним аспектам розвитку історії та сучасності світової вищої школи, аналіз та систематизація успішного зарубіжного досвіду з метою підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти потребує подальшого дослідження, де під поняттям «потенціал» у загальному сенсі розуміємо здатність закладу вищої освіти вирішувати поставлені перед ним завдання. У довгостроковій перспективі це пов'язано з гуманістичним розвитком суспільства загалом та кожної окремої особистості. Зі свого боку, короткострокова перспектива передбачає вирішення більш прагматичних завдань — забезпечення якісної професійної підготовки випускників, їхнє успішне працевлаштування тощо.

Доцільність розроблення проблематики сучасних тенденцій розвитку вищої освіти Великої Британії зумовлена перспективним досвідом країни щодо подолання **суперечностей**, які останнім часом набули гострої актуальності для галузі вищої освіти України у зв'язку зі значними соціально-політичними змінами. А саме, між:

- тенденціями комерціалізації галузі та необхідністю збереження справжніх академічних цінностей (таких як самоцінність інтелектуальної праці, знань, наукового пошуку тощо);
- домінуванням інструментального підходу до підготовки фахівців та суспільним запитом на підвищення рівня соціальної відповідальності молоді (як етичного принципу, на основі якого індивідуальні рішення приймаються з урахуванням інтересів та цінностей широких верств населення й суспільства загалом);
- обмеженими ресурсами (часовими, фінансовими, кадровими тощо) та викликами стратегії реформування галузі;
- складним соціальним, культурним, політичним контекстом і необхідністю досягнення взаєморозуміння та об'єднання задля ефективної реалізації загального потенціалу галузі;
- актуальністю завдань щодо імплементації інноваційних підходів до організації діяльності сучасних закладів вищої освіти та доцільністю збереження традиційних національних надбань освітньої галузі.

Окремим положенням, актуальним для галузі вищої освіти України на сучасному етапі, визначаємо протиріччя між недостатньою обізнаністю щодо потенційних наслідків (як позитивних, так і негативних) впровадження нововведень, що відображають досвід освітніх систем розвинутих країн, та рішучими державними ініціативами щодо реформування галузі вищої освіти.

Таким чином, вище викладена аргументація засвідчує той факт, що виокремлення тенденцій розвитку вищої освіти Великої Британії у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття в контексті підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти не було предметом спеціального дослідження. Тож, **тема дисертаційного дослідження – «Сучасні тенденції**

розвитку вищої освіти Великої Британії (друга пол. ХХ – початок ХХІ ст.)» обрана з оглядом на означену актуальність, ступінь дослідженості й доцільність розроблення проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах комплексної теми «Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика», розробленої кафедрою педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (державний реєстраційний № 0105U000264) та узгоджена з напрямом науково-пошукових робіт кафедри іноземних мов та професійної комунікації СНУ ім. В. Даля «Тенденції розвитку мовної освіти у ХХІ столітті» (протокол засідання кафедри №1 від 19.08.2016). Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою СНУ ім. В. Даля (протокол №6 від 27.12.2016).

Мета дослідження: виокремити та обґрунтувати тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії періоду другої половини ХХ — початку ХХІ століття в контексті підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання:**

1. Схарактеризувати вищу освіту Великої Британії як історико-культурний феномен.
2. Визначити та схарактеризувати етапи розвитку сучасної вищої освіти Великої Британії періоду другої половини ХХ — початку ХХІ століття.
3. Виокремити сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії на основі виявлених **протиріч** та обґрунтувати їх відповідно до мети дослідження.
4. Розробити та обґрунтувати теоретичну модель підтримки персоналу закладів вищої освіти в часи змін на основі наукового аналізу теорії та практики вищої школи Великої Британії в межах виокремлених тенденцій.
5. Визначити та схарактеризувати перспективні шляхи імплементації успішного досвіду вищої школи Великої Британії до потреб вищої школи України на базі вітчизняних закладів вищої освіти.

Об'єкт дослідження: вища освіта Великої Британії як історико-культурний феномен періоду другої половини ХХ — початку ХХІ століття.

Предмет дослідження: тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії періоду другої половини ХХ — початку ХХІ століття.

Хронологічні межі дослідження сучасних тенденцій розвитку вищої освіти Великої Британії охоплюють період другої половини ХХ – початку ХХІ століття (з 1963 року до 2017 року). Нижня хронологічна межа (1963 рік) визначається затвердженням положень Державного звіту Роббінса, який проголосив принцип забезпечення широкого доступу до вищої освіти на національному рівні. Верхня хронологічна межа (2017 рік) визначається прийняттям Закону «Про вищу освіту та дослідницьку діяльність», який затвердив нову регуляторну систему у галузі вищої освіти Великої Британії, спрямовану на підвищення конкуренції на національному освітньому ринку,

розширення можливостей для здійснення вибору студентами, підвищення цінності вищої освіти, посилення дослідницького сектору.

Концепція дослідження. Концепція дослідження містить такі взаємопов'язані складники, які сприяють реалізації поставленої мети:

1. *історичний* — у межах якого вища освіта Великої Британії розглядається як феномен, що має конкретно-історичний характер та обумовлюється соціокультурним, історико-культурним, соціально-економічним і політичним контекстом, рівнем розвитку науки та освітнізгалом, потребами держави й суспільства у висококваліфікованих та освічених фахівцях;
2. *теоретичний* — дозволяє визначити сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії як точки перетину протиріч, що є постійновсередині конкретної системи та потребують відмінних підходів до вирішення залежно від часу й місця функціонування цієї системи;
3. *практичний* — окреслює перспективи підвищення потенціалу закладів вищої освіти в межах виокремлених тенденцій та адаптації позитивного досвіду вищої школи Великої Британії до потреб вищої освіти України;
4. *методологічний* — розкриває взаємодію загально- та конкретно-наукових підходів до виокремлення, обґрунтування та опису сучасних тенденцій розвитку вищої освіти Великої Британії. А саме:

системного (передбачає вивчення британської вищої школи як системи, що характеризується множинністю елементів і впорядкуванням системотвірних зв'язків між цими елементами);

комплексного (з метою встановлення закономірностей, взаємозв'язків досліджуваного феномену, чинників впливу);

синергетичного (в межах якого система вищої освіти Великої Британії розглядається як відкрита складна система, здатна до самоорганізації);

діяльнісного (з метою дослідження реального процесу взаємодії на міжособистісному, командному та інституційному рівнях у межах участі вітчизняних закладів вищої освіти в міжнародних науково-освітніх проектах);

особистісно-орієнтованого (що дозволяє визначити ключовими завданнями вищої освіти формування унікальної особистості випускника; повну реалізацію його внутрішніх ресурсів на основі взаємодопомоги, співробітництва та спільної творчості суб'єктів навчально-виховного процесу; надбання студентом позитивного досвіду під час перебування в закладі вищої освіти);

диференційованого (як основного засобу індивідуалізації вищої освіти, що виявляється через орієнтацію на індивідуальні особливості здобувачів вищої освіти в процесі освітньої взаємодії);

технологічного підходу (як сучасного стилю науково-практичного мислення, що сприяє переходу освітньої діяльності на якісно новий рівень ефективності, оптимальності та наукоємності, зокрема, із залученням інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікативних технологій);

аксіологічного (який визначає формування моральних цінностей та духовне вдосконалення особистості серед ключових завдань здобуття вищої освіти);

інтегративного (що дозволяє розглядати різні аспекти освітнього процесу як єдине ціле та сприяє досягненню системного цілісного розуміння досліджуваного явища);

партисипативного (як принципу організації освітньої й наукової взаємодії на засадах співробітництва та колективної відповідальності).

Методологічною основою дослідження є філософські положення теорії пізнання про єдність процесів, взаємовплив та взаємозалежність явищ навколишньої дійсності в конкретно-історичних умовах, обумовлених соціокультурним, історико-культурним, соціально-економічним та політичним контекстом; концептуальні положення системного аналізу теорії та історії педагогіки; принципи науковості, цілісності, історизму, об'єктивності, наступності, системності, а також єдності історичного та логічного, що дозволяють виокремити історичні, економічні, політичні, соціальні, культурні та освітні чинники як фактори впливу в межах конкретного періоду; розуміння вищої освіти як суб'єкта історичного процесу, визнання вищої освіти в якості феномену, що сприяє розвитку особистості; принципи системного, комплексного, синергетичного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, диференційованого, технологічного, аксіологічного, інтегративного й партисипативного підходів до здійснення аналізу історико-педагогічних процесів та явищ у контексті співвідношення зі становленням, а також розвитком культури та суспільної свідомості; діалектична теорія взаємозв'язку, взаємообумовленості й цілісності явищ об'єктивної реальності; принципи єдності теорії та практики.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження:

теоретичні: загальнонаукові — аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, порівняння, узагальнення, систематизація, конкретизація (з метою обґрунтування вихідних теоретичних позицій, систематизації поглядів і підходів до окресленої проблематики, визначення базових понять дослідження та побудови понятійно-категоріального апарату); конкретно-наукові — історико-ретроспективний, історико-структурний (з метою систематизації історіографії досліджуваної проблеми, розроблення структури дослідження, характеристики становлення та розвитку вищої освіти Великої Британії); конструктивно-генетичний, хронологічний (з метою розробки періодизації розвитку вищої освіти у виокремлених хронологічних межах); історико-діахронний, проблемно-тематичний, праксиметричний (у контексті дослідження прогресивних змін, виокремлення та визначення тенденцій розвитку вищої освіти Великої Британії, а також окреслення перспективних векторів її подальшого розвитку); моделювання (з метою розробки моделі підтримки персоналу закладів вищої освіти в часи змін);

емпіричні: вивчення передового педагогічного досвіду (з метою дослідження успішних педагогічних практик вищої школи Великої Британії) під час: проходження стажування та опанування Програми професійної підготовки на базі Факультету освіти Університету м. Кембридж; успішного проходження міжнародного тестування на знання англійської мови IELTS та ARTIS; опанування кваліфікації викладача англійської мови для дорослих CELTA Кембриджського університету; залучення до міжнародного проекту Британської Ради, Фондації лідерства вищої освіти Великої Британії та Інституту вищої освіти НАПН України з розвитку лідерства в галузі вищої освіти (в якості учасника університетської команди першого туру та координатора університетської команди другого туру), а також успішного опанування Програм із підготовки майбутніх лідерів та фасилітаторів; залучення до міжнародного проекту Британської Ради «Англійська мова для університетів» у якості відповідального за проект на рівні освітнього закладу-учасника та успішного опанування курсу з підвищення кваліфікації Британської Ради — «Англійська мова професійного спрямування» (під час Літньої школи професійного розвитку викладачів університетів); опанування онлайн курсів з підвищення кваліфікації Кембриджського університету — «Змістово-мовне інтегроване навчання», Британської Ради — «Навчання у Великій Британії: підготовка до навчання та проживання», «Навчання у Великій Британії: керівництво для освітніх консультантів та радників» (на інноваційній інтернет-платформі «Future Learn» Відкритого університету Великої Британії); опанування Програми Британської Ради з підготовки активних громадян регіону (у Луганській області); отримання консультацій від міжнародних та національних експертів у галузі вищої освіти; виконання контент-аналізу законів, стратегій, національних доповідей, міжнародних угод та інших документів, що висвітлюють історико-культурні аспекти, сучасний стан та перспективи розвитку вищої освіти (з метою вивчення суб'єктивної позиції галузевих фахівців та дослідників, об'єктивної ситуації, а також обґрунтування основних положень та висновків дослідження); проектування (з метою розробки ініціатив та пропозицій щодо запровадження успішних практик вищої школи Великої Британії до діяльності вітчизняних закладів вищої освіти; розробки планів дій на командному та інституційному рівнях у межах участі СНУ імені В. Даля в міжнародних проектах Британської Ради); анкетування, інтерв'ювання, усного опитування та бесіди (з метою отримання зворотного зв'язку з боку студентства, науково-викладацького складу та адміністрації в контексті впровадження успішних педагогічних практик вищої школи Великої Британії до освітньої діяльності вітчизняних закладів вищої освіти).

Джерельну базу дослідження становлять:

законодавчі та нормативні документи щодо розвитку вищої освіти Великої Британії та України: Закон Великої Британії «Про вищу освіту та наукову діяльність» (2017), Закон Великої Британії «Про вищу освіту» (2004), Закон Великої Британії «Про вищу та подальшу освіту» (1992), Стратегії

розвитку досліджень та інновацій Великої Британії (2018), Відкритого університету Великої Британії (2016), звіти Державного департаменту бізнесу та інновацій, Фундації лідерства вищої освіти Великої Британії, Академії вищої освіти, Інституту політики в галузі вищої освіти Великої Британії, Відкритого університету, Національного опитування задоволеності студентів університетів Великої Британії, Шкала оцінювання якості викладання та здобутків студентів Великої Британії, Державний звіт Брауна «Про захист сталого майбутнього вищої освіти» (2010), Державний звіт Дірінга «Про вищу освіту в суспільстві, що навчається» (1997), Державний звіт Джеретта «Про ефективність навчання в університетах» (1985), Державний законопроект «Про розширення освітньої галузі» (1972), Державний звіт Роббінса «Про вищу освіту» (1963), Меморандум Британської Ради та МОН України «Про співпрацю» на період 2016-2019 років, Угода між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії про співробітництво в галузях освіти, науки і культури (1993), Закон України «Про вищу освіту» (2014), Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016), Закон України «Про освіту» (1991, 2017), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект), Національна доктрина розвитку освіти (2002), Укази Президента України, Накази МОН України, Постанови Кабінету Міністрів України, Концепції викладання іноземних мов вітчизняних закладів вищої освіти, Розпорядження Департаменту освіти та науки Луганської обласної державної адміністрації тощо.

європейські нормативні документи, що визначають стратегічні пріоритети розвитку вищої освіти: Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання; Резолюція Ради Європи з просування лінгвістичного різноманіття та вивчення мов за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти: в контексті реалізації завдань європейського року мов (2001); Рекомендації комісії міністрів Європи країнам-членам європейського союзу щодо використання Загальноєвропейських рекомендацій Ради Європи з мовної освіти та просування плуралінгвізму, Звіт UNESCO «До суспільства знань» (2005).

нарративні джерела: монографії, дисертації, підручники, статті тощо;

електронні ресурси: національних бібліотек, науково-дослідних установ, провідних університетів, державних органів та незалежних організацій Великої Британії, Європи та України.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження:

вперше виокремлено та обґрунтовано сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії з погляду перспективи підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти. А саме: інтернаціоналізація британських університетів; інноваційність вищої освіти Великої Британії; інститут лідерства вищої освіти Великої Британії; а також соціально-комунікативна компетенція випускників британської вищої школи. Ключовими складниками

виокремлених тенденцій визначено: професійну підготовку майбутніх фахівців (англійською мовою); стандарти викладання та оцінювання у вищій школі (англійської мови); міжнародні системи контролю якості (мовної освіти); студентський досвід (як головний здобуток випускника вищої школи); відкритість вищої освіти; цілісність вищої освіти та академічна добросовісність; теорію та практику освітнього лідерства на особистісному, командному та організаційному рівнях, зокрема, у часи змін; навички ефективного спілкування та етику міжособистісної взаємодії; категорії соціальної перцепції, інтеракції та впливу; технології вирішення конфліктних ситуацій та взаємодію в малих групах (командах);

розроблено та теоретично обґрунтовано модель підтримки персоналу закладів вищої освіти в часи змін, яка передбачає функціонування на організаційному та командному рівнях відповідно до чотирьох етапів розвитку груп (формування, штормування, нормування та виконання). Метою розробленої моделі визначено надання кваліфікованої підтримки співробітникам закладів вищої освіти в процесі реалізації трансформаційних змін, а результатом — ефективна робота колективу на рівні організації та успішна реалізація проектів — на рівні команд (проектних груп). Ключовою умовою успішної реалізації запропонованого підходу визначено наскрізне навчання, а також своєчасне та повноцінне інформування колективу, що проходить скрізь складний процес трансформаційних змін;

удосконалено періодизацію історії вищої освіти Великої Британії відповідно до мети дослідження. А саме: становлення та розвиток сучасної вищої освіти Великої Британії періоду другої пол. ХХ — початку ХХІ ст. передбачає виокремлення таких етапів: перша хвиля (60-ті роки ХХ ст., що ознаменувалися бурхливим розвитком галузі та створенням нового покоління «скляних» університетів), друга хвиля (90-ті роки ХХ ст., характерною відзнакою яких стала маркетизація галузі й започаткування «нових» університетів, створених після 1992 року) та третя хвиля (початок ХХІ ст. — кардинальне реформування регуляторної політики вищої освіти та удосконалення наукового складника);

подальшого розвитку набули: наукові положення щодо сутності вищої освіти як історико-культурного феномену; інтернаціоналізації вищої школи (у контексті двосторонньої міжнародної взаємодії); освітніх інновацій (на засадах цілісності, відкритості вищої освіти, академічної добросовісності); освітнього лідерства вищої школи (в умовах значних трансформаційних змін); формування соціально-комунікативної компетенції (як складника професійної підготовки конкурентоспроможного фахівця у вищій школі);

до наукового обігу української порівняльної педагогіки введено: значну кількість невідомих та маловідомих документів, фактів, теоретичних положень, пов'язаних із функціонуванням системи вищої освіти Великої Британії як історико-культурного феномену та перспективами її подальшого розвитку.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його основні результати та висновки *стали основою для*: вдосконалення діяльності Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (тимчасово переміщеного закладу вищої освіти), зокрема, у межах залучення закладу до участі у двох масштабних міжнародних проєктах Британської Ради з підвищення потенціалу університетів України («Англійська мова для університетів» та «Розвиток лідерського потенціалу університетів»);

розробки та впровадження в освітній процес вітчизняної вищої школи авторських інструктивно-методичних та демонстраційних матеріалів до тренінгів із розвитку лідерського потенціалу студентів, викладачів, науково-педагогічного та адміністративного складу вітчизняних закладів вищої освіти (в якості позааудиторної роботи); навчальної робочої програми «Англійська мова: рівень А2» (для слухачів курсів підвищення кваліфікації); двомовного курсу лекцій та збірки тестів з дисципліни «Психологія міжособистісного спілкування» (для студентів бакалаврату); англomовного практикуму «Теорія і практика вищої школи» (для студентів магістратури).

Матеріали дослідження використовувалися викладачами вищих навчальних закладів у процесі освітньої та освітньо-наукової діяльності під час викладання педагогічних, психологічних та лінгвістичних дисциплін, на університетських курсах з підвищення кваліфікації, а також у межах позааудиторної роботи.

Теоретичні результати та наукові положення представленого дослідження можуть бути використані для розв'язання науково-теоретичних і практичних завдань реформування університетської освіти, а також формування національної освітньої політики. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, результати дослідження, апробовані в реальному освітньому процесі, можуть слугувати основою для міждисциплінарних досліджень та розробок.

Публікації. Основні положення за результатами дисертаційного дослідження відображені у 45 публікаціях, з них – 43 одноосібні. А саме: дві монографії (одна у співавторстві), 25 фахових статей у наукових виданнях України (з них 24 – одноосібні, 13 – у виданнях, що індексуються у наукометричній базі Index Copernicus), 7 публікацій у закордонних виданнях, 6 навчальних та навчально-методичних видань (з них 1 курс лекцій, 1 практикум та 1 збірка тестів – англійською мовою), 5 публікацій в інших виданнях.

Кандидатська дисертація на тему «Формування готовності викладачів вищих навчальних закладів до педагогічної діяльності» за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти захищена у 2013 році в Херсонському державному університеті. Матеріали кандидатського дослідження в тексті дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук не використовувалися.

Особистий внесок автора. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. У спільній з Г. Бондаренко, О. Козьменко, І. Кошман, О. Крсек монографії «Мовна особистість як суб'єкт мови, культури, освіти, комунікації» автору належить розділ «Мова як інструмент соціальної перцепції та впливу». У дисертації не використовувались ідеї О. Нещерет, яка є співавтором однієї статті.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка (довідка №52-11-2478 від 11.11.2016), Донецького національного технічного університету (довідка №1-5/54 від 15.12.2017), Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (довідка №1291/73 від 25.10.2018), Центру удосконалення освіти СНУ ім. В. Даля (довідка №20/19 від 09.04.2019), Київського міжнародного університету (довідка №092 від 17.04.2019).

Апробація. Основні теоретичні та практичні результати роботи було представлено в друкованих доповідях і усних повідомленнях на конференціях, симпозіумах, семінарах, круглих столах. А саме, під час *закордонних* заходів: Конференції факультету освіти Університету м. Кембридж «Modern university embracing change» (Велика Британія, Кембридж, 2016), Конференції британської асоціації міжнародної та порівняльної освіти «BAICE 2016» (Велика Британія, Ноттінгем, 2016), III Міжнародної молодіжної конференції «Perspectives of Science and Education» (США, Нью Йорк, 2018), VI Міжнародної конференції «Science and Society» (Канада, Гамільтон, 2018), I міжнародного симпозіуму «Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives» (Австрія, Вена, 2018), VII Міжнародної наукової конференції «Preparing a competitive specialist as a purpose of modern education» (Чехія, Прага, 2017), Міжнародної науково-практичної конференції «Pedagogy in EU countries and Ukraine at the modern stage» (Румунія, Бая-Маре, 2018), II Міжнародної наукової конференції «Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities» (Литва, Каунас, 2019), Міжнародної міждисциплінарної конференції «Key Issues of Education and Science: Development Prospects for Ukraine and Poland» (Польща, Стальова Воля, 2018).

Під час *вітчизняних* заходів: I Міжнародної наукової конференції Української асоціації дослідників освіти «Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні» (Київ, 2017), V Міжнародної науково-практичної конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (Київ, 2016), XX Міжнародної науково-практичної конференції «Європейський вибір України в контексті безпекових викликів та сучасний реалій» (Київ, 2015), Міжнародної науково-практичної конференції «Університетська наука. Проблеми міжнародної інтеграції» (Сєверодонецьк, 2017), XII Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти» (Сєверодонецьк, 2016), I та II Міжнародних науково-практичних

конференцій науковців, викладачів та аспірантів «Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація» (Северодонецьк, 2017, 2018), Студентської науково-практичної конференції «Актуальні студентські дослідження в контексті інтеграції України до світового наукового простору» (Северодонецьк, 2017), Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичне та методичне забезпечення сучасної філологічної освіти» (Северодонецьк, 2016), Університетського науково-практичного семінару «Англійська мова професійного спрямування» (Северодонецьк, 2017), Регіонального науково-методичного круглого столу «Планування занять з англійської мови» (Северодонецьк, 2017).

Про хід та результати дисертаційного дослідження доповідалося на засіданнях кафедри педагогіки СНУ ім. В. Даля (2016-2019), кафедри іноземних мов та професійної комунікації СНУ ім. В. Даля (2016-2019).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу (всього 550 найменувань, з яких 370 іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 475 сторінок, з яких 364 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету та завдання; джерельну базу; наукову новизну та практичне значення; представлено концепцію та методологічну основу; охарактеризовано методи; наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження; зазначено особистий внесок і публікації автора, структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі «**Вища освіта Великої Британії як історико-культурний феномен**» представлено результати дослідження розвитку британської вищої школи періоду другої половини ХХ – початку ХХІ століття, а також, тривалого попереднього періоду, що розкриває передумови становлення сучасного етапу.

По-перше, з'ясовано, що період від започаткування перших британських закладів вищої освіти в ХІІ—ХІІІ столітті Оксфордського та Кембриджського університетів до кінця ХVІІ століття ознаменував тривалий шлях переходу британського суспільства *від аграрно-феодальних до індустріально-капіталістичних відносин*. Визначено ключові чинники періоду ХІІ-ХVІІ століття, що мали значний вплив на подальший розвиток вищої школи Великої Британії: європейські освітні та культурні традиції, державна політика, джерела фінансування, особливості контингенту вищих навчальних закладів, ідеї епохи Відродження, класичного гуманізму та християнства, взаємовідносини церкви та британської корони, історичні події періоду Реформації та Англійської Революції.

Зазначені соціальні, культурні, політичні та економічні фактори періоду XII—XIII століття зумовили характерні риси історії вищої школи Великої Британії, що розглядаються нами в якості передумов становлення сучасної британської вищої освіти. А саме: інтернаціональний характер британських закладів вищої освіти; акцент на класичній фундаментальній підготовці, що поєднувала ідеї класичного гуманізму та християнства; наявність важливої соціальної місії об'єднання британського суспільства в контексті протистояння церковної та світської влади, а також як осередків підготовки державної еліти; ідея освітнього закладу як спільноти однодумців, що функціонував у якості корпоративного об'єднання на засадах розширеної автономії та мав міцну політичну й соціальну позицію; тісна взаємодія британських освітніх закладів на рівні «школа-коледж-університет»; приділення великої уваги вихованню та наставництву під час реалізації освітнього процесу; обмежені можливості з реалізації соціальної мобільності; утилітарний характер вищої освіти; жорсткий державний контроль у періоди значних соціальних змін; а також пряма залежність кількості студентів британських університетів від флуктуацій соціально-політичного контексту.

По-друге, з'ясовано, що в межах дослідження проблеми сучасної вищої освіти Великої Британії, період XVIII — першої половини XX століття став передумовою переходу британської вищої освіти *від елітарного до масового характеру*. Визначено ключові фактори періоду XIII — початку XX століття, що мали значний вплив на подальший розвиток вищої школи Великої Британії: обмежені фінансові ресурси, зокрема, шотландських університетів; переважна зацікавленість регіональних спільнот у розвитку місцевих закладів вищої освіти; стагнація розвитку престижних англійських університетів (міст Кембридж і Оксфорд); вплив закордонних освітніх моделей; спрямування освітніх грантів та стипендій «за призначенням» (XVIII ст.); створення королівських комісій із метою контролю реалізації нововведень в англійських університетах, виборча реформа 1832 року, ліберальні настрої британського суспільства, реформи державної служби та медичної освіти, підвищення вимог до рівня підготовки абітурієнтів закладів вищої освіти і, навіть, популяризація спорту (в якості альтернативних досягнень студентів вищих навчальних закладів Великої Британії у XIX ст.); крім того, безперечний вплив на становлення та розвиток сучасної вищої освіти мали Перша та Друга світові війни, заснування нових «грінфілдських» університетів, духовна криза 1940-х — 1950-х років XX століття та Звіт Роббінса 1963 року.

Зазначені фактори зумовили характерні риси історії вищої школи Великої Британії в період із XVIII — до першої половини XX століття включно, що розглядаються нами в якості передумов становлення сучасної британської вищої освіти. А саме: підвищення привабливості національних університетів для британських та закордонних студентів, розвиток медичної освіти, відкриття доступу до здобуття вищої освіти для широких верств населення, суспільна фінансова підтримка всіх освітніх ланок, зокрема, у Шотландії (у XVIII столітті); реформування університетів міст Оксфорд та

Кембридж, професіоналізація вищої освіти, компромісний характер процесу реформування галузі вищої освіти, педагогічні інновації (супервайзерство та тьюторство), ідея об'єднання університетської спільноти на засадах лояльності та солідарності поколінь (протягом ХІХ століття); профілізація англійських університетів (Оксфорд — мистецтва, Кембридж — дослідницька діяльність), розвиток природничих наук, відновлення вузькопрофільної підготовки з юриспруденції, медицини, теології; становлення розвитку інженерної вищої освіти в англійських університетах, протистояння технократичної та гуманітарної культури в освітній галузі, пошуки шляхів об'єднання чотирьох націй Великої Британії з відмінними цінностями та культурою на базі вищих освітніх закладів (перша половина ХХ ст.).

Нарешті, з'ясовано, що друга половина ХХ — початок ХХІ століття відображає *сучасний період становлення та розвитку вищої освіти Великої Британії*. Встановлено, що означений період характеризується відкриттям доступу до здобуття вищої освіти для широких верств населення. Визначено доцільність виокремлення таких етапів розвитку сучасної вищої освіти Великої Британії періоду другої половини ХХ — початку ХХІ ст.:

перша хвиля — 60-ті роки ХХ ст., що ознаменувалися бурхливим розвитком галузі та створенням нового покоління «скляних» університетів. Активне розширення галузі було зумовлене збільшенням попиту на кваліфікований персонал, значним зростанням кількості населення та міцною всебічною підтримкою держави;

друга хвиля — 90-ті роки ХХ ст., характерною відзнакою яких стала маркетизація галузі й започаткування «нових» університетів, створених після 1992 року на базі політехнічних інститутів та коледжів. Незважаючи на негативні наслідки економічної кризи та суспільні хвилювання 1970-х - 1980-х років, подальше розростання галузі британської вищої освіти було зумовлено намірами влади зробити галузь вищої освіти прибутковою статтею економічної системи Великої Британії;

третья хвиля — початок ХХІ ст. ознаменувався кардинальним реформуванням регуляторної політики вищої освіти та державним курсом на удосконалення наукового складника британської вищої школи. Відповідні державні ініціативи було остаточно затверджено на законодавчому рівні у 2017 році Законом «Про вищу освіту та наукову діяльність».

Встановлення логічного зв'язку між історичним досвідом вищої школи Великої Британії та перспективами розвитку британської системи вищої освіти в ХХІ столітті на основі вищевикладених концептуальних та методологічних підходів дозволило виокремити *сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії* періоду другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Відповідні напрями розвитку пропонується розглядати *в якості сталих протиріч, що окреслюють національний характер британської освітньої галузі, а також потребують інноваційних підходів до розв'язання в сучасному контексті*.

Крім того, актуальність виокремлених протиріч для вищої школи України на сучасному етапі зумовила доцільність визначення *перспективи підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти в якості головного критерію відбору* актуальних тенденцій розвитку вищої освіти Великої Британії в межах представленого дослідження. Зокрема, обґрунтовано доцільність зосередження фокусу наукового пошуку саме на тих тенденціях, що відповідають державним ініціативам реформування вищої освіти України, а також є перспективними в контексті залучення міжнародної грантової підтримки.

У результаті застосування вищевикладеного підходу було виокремлено та обґрунтовано такі тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії на сучасному етапі: інтернаціоналізація британських університетів; інноваційність вищої освіти Сполученого Королівства; інститут лідерства вищої освіти Великої Британії; соціально-комунікативна компетенція випускників британської вищої школи.

В якості ключових складників, що відображають особливості британського національного характеру виокремлених проблем та розкривають сутність відповідних перспектив підвищення потенціалу вітчизняної галузі вищої освіти, визначено такі: питання професійної підготовки майбутніх фахівців (англійською мовою), стандарти викладання та оцінювання (англійської мови), міжнародні системи контролю якості мовної освіти, студентський досвід (як ключовий здобуток випускника вищої школи Великої Британії), відкритість вищої освіти, цілісність системи та дотримання академічної доброчесності, теорія та практика освітнього лідерства (на особистісному, командному та інституційному рівнях), навички випускників закладів вищої освіти щодо здійснення ефективного спілкування; дотримання етики міжособистісної взаємодії, ефективного використання інструментарію соціальної перцепції, інтеракції та впливу, володіння технологіями вирішення конфліктних ситуацій, організації ефективної роботи в малих групах (командах, проектних групах тощо).

У другому розділі «**Інтернаціоналізація університетів як сучасна тенденція розвитку вищої освіти Великої Британії**» представлено результати дослідження проблеми міжнародної взаємодії британської вищої школи в контексті перспектив підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти.

З'ясовано, що глобальний рух у бік інтернаціоналізації зумовив необхідність визначення нових пріоритетів розвитку університетської освіти, зокрема, у Великій Британії. Поштовхом до змін стали такі чинники: інтернаціоналізація промисловості й торгівлі, що підвищила рівень мобільності працівників, яким відтепер потрібні міжнародно визнані документи про освіту; як наслідок, інтернаціоналізація вищої освіти, коли студенти та науково-педагогічний персонал усе частіше їдуть до університетів інших країн; розвиток транснаціональної освіти, коли ЗВО пропонують здобувачам вищої освіти з інших країн програми денної або дистанційної

форм навчання; запровадження Болонської угоди в 1999 році, яка мала на меті привести до єдиних стандартів структуру навчальних програм та відповідну документацію, а також розробити систему забезпечення якості викладання; необхідність для сучасних університетів доводити якість власної освітньої діяльності, що призвело до традиції опублікування щорічних рейтингів провідних вищих навчальних закладів світу.

Вплив окреслених світових тенденцій на вітчизняну освітню галузь знайшов своє відображення через активізацію взаємодії Міністерства освіти й науки України з фахівцями вищої освіти Великої Британії в межах домовленостей (зокрема, Угоди про співробітництво 1993 р. та Меморандуму про співробітництво 2015 р) за такими пріоритетними напрямками: допомога уряду в модернізації підходів у вищій освіті задля європейського майбутнього України за допомогою експертних знань фахівців Великої Британії та нарощення потенціалу в зазначеному секторі; допомога в підготовці наступного покоління лідерів, які обійматимуть впливові посади у сфері вищої освіти; допомога в задоволенні прагнень вітчизняної молоді щодо їхніх освітніх та професійних потреб через тісні зв'язки з Великою Британією, зокрема, у контексті вивчення англійської мови; реформування галузі вищої освіти України, допомога у формуванні університетського сектору, здатного будувати ефективні партнерські відносини на міжнародному рівні на засадах забезпечення контролю якості, автономії та лідерства; досягнення трансформаційних змін щодо рівня володіння англійською мовою в провідних українських університетах серед викладачів та студентів.

Тож, у межах дослідження ми дійшли висновку про те, що інтернаціоналізація вищої освіти — це складний різноплановий процес, у межах якого англійська мова є ключовим засобом реалізації цілей та завдань учасників (що є актуальним для будь-якої країни світу, а не тільки в межах англомовних країн). Крім того, визначено, що з погляду перспектив підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти інтернаціоналізацію вищої школи доцільно розглядати як двосторонній процес, що передбачає взаємний культурний та освітній обмін і відкриває нові можливості для обох сторін. Зокрема, міжнародні проекти, студентська і викладацька мобільність, прозорий академічний та освітній простір тощо.

У цьому контексті позиція вищої освіти Великої Британії щодо політики інтернаціоналізації університетів, зокрема, у контексті фахової підготовки підкреслює необхідність популяризації викладання спеціальних предметів англійською мовою на базі вітчизняних ЗВО. Відповідна модель, запропонована британськими фахівцями, базується на рівневому підході (національна політика, інституційна політика та планування) і передбачає зосередження уваги на ініціативах адміністративного, кадрового, ресурсного та інфраструктурного секторів.

Практична адаптація та імплементація успішного досвіду вищої освіти Великої Британії щодо забезпечення якісної фахової підготовки англійською мовою в інтернаціональному середовищі передбачає активізацію участі

вітчизняних ЗВО в міжнародних проектах британських партнерів та грантодавців, які опікуються проблемою інтернаціоналізації вищої освіти та популяризацією здійснення фахової підготовки англійською мовою. Визначено, що це дозволить розпочати ефективний рух у зазначеному напрямку та отримати експертну підтримку міжнародного класу з метою підвищення потенціалу вищої школи України.

Так само, розглядаючи питання стандартів викладання та оцінювання володіння англійською мовою в закладах вищої освіти Великої Британії з'ясовано, що вони базуються на Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, зокрема, у контексті вивчення англійської мови професійного спрямування. Цими ж положеннями оперує вища школа України. Однак, на думку британських експертів забезпечення якості мовної освіти на базі вітчизняних ЗВО потребує вдосконалення.

Визначено, що підвищення потенціалу вітчизняних ЗВО в контексті викладання та оцінювання володіння англійською мовою передбачає подолання таких проблем: нечітке визначення рівня повноважень та відповідальності університетів в окресленому контексті; недотримання рекомендацій Національної програми з англійської мови для професійного спілкування, рекомендованої МОН України для університетів що здійснюють підготовку фахівців із різних спеціальностей (розробленої вітчизняними фахівцями разом із британськими експертами); недостатня обізнаність щодо очікуваних результатів приєднання до Болонського процесу; відсутність єдиного узгодженого підходу до викладання англійської мови як серед ЗВО України, так і всередині окремих установ; нереалістичні очікування щодо рівня володіння англійською мовою випускниками українських університетів за деякими напрямками підготовки; відсутність гарантії якості англійської підготовки у вітчизняній вищій школі; необхідність підвищення рівня професійної компетентності викладачів англійської мови в контексті володіння мовою, методичної підготовки та обізнаності щодо результатів актуальних міжнародних наукових досліджень у галузі викладання англійської мови, зокрема, професійного спрямування, недостатня якість навчально-методичних матеріалів та брак практичної підготовки викладацького складу вітчизняних ЗВО.

Виокремлено такі перспективи підвищення стандартів викладання англійської мови у вітчизняних ЗВО відповідно до рекомендацій британських фахівців: розробка стратегії популяризації вивчення англійської мови на базі вищих навчальних закладів для різних цільових аудиторій (студентів, викладачів, науковців тощо); удосконалення системи викладання англійської мови (узгодження та дотримання єдиного підходу, збільшення кількості контактних годин, створення викладацьких команд на базі кафедр іноземних мов тощо); встановлення вимог до рівнів володіння англійською мовою відповідно до міжнародної практики та реальної ситуації, що має місце в країні; забезпечити відповідну підготовку та безперервний професійний розвиток для викладачів англійської мови в лінгвістичному, методичному та

науковому аспектах. Також, визначено доцільність вивчення та розповсюдження успішного міжнародного досвіду викладання та оцінювання англійської мови у ЗВО, зокрема, професійного спрямування, через участь в освітніх міжнародних проектах та організацію подальшої дисемінації на базі вітчизняних університетів.

Крім того, на думку британських експертів, підвищенню потенціалу вітчизняних ЗВО щодо викладання та оцінювання англійської мови сприятиме врахування рекомендацій, що відображають успішний педагогічний досвід вищої школи Великої Британії: необхідність раціонального використання часового ресурсу (в умовах обмеженого обсягу контактних годин); сприяння отриманню студентами позитивного досвіду вивчення іноземної мови; ефективна організація значного обсягу самостійної роботи із застосуванням доцільних методів та форм, зокрема, інформаційно-комунікаційних технологій; прийняття в якості факту різного стартового рівня володіння мовою серед студентів групи та забезпечення високої якості навчання в таких групах.

Досвід вищої школи Великої Британії засвідчує той факт, що дотримання зазначених підходів, а також використання доцільних методів, засобів та форм навчання, націлених на дотриманням європейських критеріїв забезпечення освітньої діяльності, дозволяє підвищити рівень впевненості щодо здатності використовувати англійську мову та мотивувати студентів на подальше більш тривале навчання.

З'ясовано, що інтернаціоналізація вищої школи, також, зумовлює необхідність вивчення та впровадження міжнародних систем контролю якості мовної освіти в освітній процес. Зокрема, серед відповідних інструментів, що заслужили довіру британських університетів, насамперед, варто зазначити міжнародні іспити з англійської мови APTIS та IELTS. Зазначені системи дозволяють забезпечити відповідну якість оцінювання рівня володіння англійською мовою, що базується на відповідності шкалі Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти; достатньому рівні індивідуалізації; досвіду та міжнародній репутації розробника — Британської Ради.

З погляду перспектив підвищення потенціалу вітчизняних ЗВО зазначені інструменти дозволяють враховувати широкий міжнародний контекст; охоплювати значне коло цільової аудиторії; точно вимірювати результати тестування і враховувати індивідуальні потреби аплікантів; забезпечувати зручний та гнучкий доступ до процедури тестування.

Визначено, що реалізація потенціалу міжнародних систем контролю якості вивчення та викладання англійської мови на базі вітчизняної вищої школи передбачає: розробку високоякісних програм; удосконалення процесу викладання англійської мови відповідно до світових стандартів; впровадження надійної та ефективної діагностики поточного рівня володіння англійською мовою серед студентів, викладачів, науковців на різних етапах опанування курсів з вивчення мови та з метою підтвердження англомовної кваліфікації;

виявлення аплікантів із достатнім рівнем володіння англійською мовою з метою подальшої реалізації їхнього потенціалу в різноманітному контексті — міжнародних проектах, навчанні, стажуванні та працевлаштуванні за кордоном, отриманні стипендій тощо. Відбір та адаптація відповідних інструментів потребує підвищення обізнаності щодо результатів їхнього застосування, а також розробку рекомендації з метою ефективного використання APTIS та IELTS у контексті адаптації міжнародного досвіду до реалій вітчизняної вищої школи, зокрема, переміщених ЗВО з метою підвищення їхнього потенціалу.

Отже, ми дійшли до висновку, що *побудова стратегії інтернаціоналізації університетів із погляду перспектив підвищення їхнього потенціалу*, зокрема, у мовному аспекті, *має спиратися на результати актуальних міжнародних досліджень та враховувати сучасні тенденції розвитку вищої освіти*. Реформування галузі вищої освіти України в зазначеному контексті має враховувати стратегічні цілі та завдання європейської мовної політики, Загальні рекомендації Ради Європи з мовної освіти, успішний педагогічний досвід таких країн-лідерів як Велика Британія, а також внутрішні потреби ринку праці. Відповідні положення мають бути зазначеними в наявній законодавчо-нормативній базі та сформульованими в концепціях викладання іноземних мов вітчизняних ЗВО.

Відповідні підходи передбачають залучення новітніх технологій та експертів міжнародного класу; впровадження європейських стандартів якості мовної освіти, створення єдиної основи навчально-методичної бази; покращення фінансування ЗВО через розширення кола здобувачів вищої освіти та освітніх послуг; подолання упередженості та протиріч будь-якого характеру, розширення практики міжнародної співпраці, підвищення рівня усвідомлення власної відповідальності учасників освітнього процесу за результат освітньої діяльності.

На основі вищевикладеного виокремлено та схарактеризовано *практичні шляхи реалізації визначених положень* на рівні університету за трьома напрямками: *інформаційні* (заохочення студентів та співробітників університету до участі в міжнародних грантових програмах стажувань і наукових досліджень, своєчасне розповсюдження інформації про наявні міжнародні грантові пропозиції й можливості, розміщення інформації про виграні грантові проекти та підписані договори на сайті університетів); *науково-методичні* (розробка та оновлення наявного навчально-методичного забезпечення англійською мовою, опублікування англомовних статей викладачів та студентів університету, розробка відео-презентацій фахових курсів англійською мовою, забезпечення вільного доступу до відеозаписів англомовних наукових та практичних заходів, організованих на базі та за участю університету тощо); *організаційні* (залучення іноземних фахівців до проведення тренінгів, семінарів, занять, спільної участі в конференціях; організація мовних курсів для різних верств населення, викладацького, наукового та адміністративного складу; проведення англомовних тематичних

заходів; здійснення професійного англомовного навчання; проведення майстер-класів для викладачів англійської мови тощо).

В третьому розділі «**Інноваційність як сучасна тенденція розвитку вищої освіти Великої Британії**» викладено передові ідеї та досвід британської вищої школи в контексті цілісного розвитку випускників університетів, відкритості системи вищої освіти, а також, дотримання академічної доброчесності.

З'ясовано, що в центрі уваги фахівців вищої школи Великої Британії, наразі, перебуває феномен «досвіду студента», що розглядається як цілісне та багатоаспектне явище і відображає «подорож» здобувача вищої освіти, починаючи з моменту знайомства з університетом та завершуючи успішним працевлаштуванням. Охарактеризовано такі основні групи факторів, що впливають на формування унікального досвіду в процесі навчання: очікування студентів від університету та відповідного періоду життя під час здобуття вищої освіти, період адаптації, безпосередня програма підготовки, позааудиторна діяльність, інші чинники (оточення, культура, медіа тощо).

Досліджено запропоновану британськими дослідниками концептуальну модель формування позитивного студентського досвіду, у межах якої отримання досвіду студентом розглядається як процес розвитку та «визрівання» особистості в інтелектуальному та емоційному аспектах. Встановлено, що сутність підходу полягає в застосуванні закономірностей існування та розвитку людини в біоекологічній системі до навчально-виховного процесу у вищій школі. Так, базова теорія передбачає наявність взаємозв'язку між індивідуумом та його безпосереднім оточенням у межах конкретної мікросистеми. У контексті дослідження досвіду студента такими мікросистемами визначено: очікування, що передують вступу до університету; перехідний період під час вступу до університету; студентське оточення; додаткові вміння та навички, що здобуваються за межами опанування академічної програми; безпосередньо, програма підготовки; досвід, отриманий після завершення навчання; інше (наприклад, взаємодія з батьками).

Так само, виокремлені мікросистеми можуть функціонувати в межах мезосистеми або екзосистеми. У першому випадку, мова йде про ту сферу, якає найближчою до студента, і у такий спосіб спричиняє найсильніший вплив на характер його розвитку. Наприклад, до моменту вступу до університету потенційні абітурієнти переважно мешкають з батьками та переважно спілкуються зі шкільними друзями та сусідами. Тож, завдяки наявному міцному зв'язку «домашнє» оточення має високий ступінь впливу на рішення майбутнього студента та його стиль життя. Пізніше, звикнувши до самотійного життя в кампусі, студенти віддаляються від батьків та колишніх однокласників, які, природним чином втрачають свій вплив. У другому випадку, у межах екзосистеми студент взаємодіє з іншими мікросистемами, які через відсутність тісного зв'язку, не мають такого фундаментального

впливу на його формування на певному етапі, але їх потрібно враховувати з погляду перспектив подальшого розвитку.

Експерти вищої школи Великої Британії підкреслюють, що час є ключовим фактором особистісного розвитку студента в процесі зміни взаєморозташування відповідних систем. Тож, усі вищезазначені складники співвідносяться з макросистемами та хроносистемами, що здійснюють відповідний вплив. Отже, успішність опанування програми підготовки, отримані студентом висновки та враження, а також його індивідуальні особливості впливають на ступінь заглиблення та конфігурацію різних мікросистем стосовно мезо- та екзосистеми на різних етапах його «академічної подорожі». Цей механізм, з погляду експертів вищої школи Великої Британії, і формує унікальний досвід студента, що характеризується зміною пріоритетів та чинників, які здійснюють вплив на особистісний розвиток майбутнього фахівця в різні часові проміжки в процесі навчання в закладі вищої освіти.

У межах практичної реалізації вищевикладеного наукового розуміння феномену досвіду студента заклади вищої освіти Великої Британії вбачають своєю метою забезпечення всіх студентів унікальним позитивним досвідом під час перебування в університеті (починаючи зі вступника та завершуючи випускником), що дозволяє підготувати майбутнього фахівця до реального життя (за межами професійної діяльності включно) та встановити відносини зі здобувачем вищої освіти, спрямовані на реалізацію ідеї навчання протягом усього життя.

Серед ключових принципів, що забезпечують успішність виконання поставленого завдання, керівництво британських закладів виділяє цілісність (збалансоване поєднання всіх складників навчально-виховного процесу, що сприятимуть гармонійному розвитку особистості майбутнього фахівця), інклюзивність (де обмеженість можливостей передбачає будь-які життєві обставини, що перешкоджають повноцінному доступу до здобуття вищої освіти, зокрема, це може бути обмежені фізичні та інтелектуальні можливості, жінки з малими дітьми, віросповідання, колір шкіри, належність до сексуальних меншин тощо) та персоналізований підхід. Головною умовою успішної реалізації викладеної ідеї визначено комплексне охоплення всіх навчальних предметів, усіх форм навчання та видів діяльності студентів, а також залучення всього майна, яке є в розпорядженні університету.

Основними складниками в контексті забезпечення відповідним досвідом студентів британських університетів визначено такі: якісне викладання (для денної та дистанційної форми навчання); комплексна система підтримки студентів (яка охоплює як академічні, так і психологічні аспекти, та спрямована на врахування індивідуальних життєвих обставин здобувачів вищої освіти, їхнього попереднього досвіду, а також індивідуальних очікувань та інтересів); програма підготовки, що передбачає додаткові можливості для розвитку (навчання за кордоном, вивчення іноземних мов, опанування навичок із підвищення ефективності працевлаштування, зокрема, у соціально-комунікативному аспекті тощо); насичене та комфортне життя за межами

академічної діяльності (облаштовані зони відпочинку та спортивне обладнання, тематичні студентські об'єднання та спортивні клуби тощо).

Визначено, що інноваційними інструментами відображення досвіду, який студенти отримують в університетах Великої Британії, є національні опитування різного рівня, а також такі масштабні ініціативи як HEAR — «Звіт за результатами здобуття вищої освіти», який, на думку британських експертів із вищої освіти, символічно та практично відображає національну освітню культуру, що характеризується концентрацією зусиль на студентоцентрованому підході та забезпеченні освітньої діяльності високої якості.

Зазначений документ містить цілісне комплексне відображення здобутків студентів, основу якого складають зведені дані розгорнутого академічного звіту та європейського додатку до диплому, що надають більш детальну інформацію стосовно навчальних досягнень та інших видів діяльності, що не входять до традиційної звітності випускників закладів вищої освіти (зокрема, особиста інформація, зміст та рівень кваліфікації, зміст та результати навчання, перспективи застосування отриманої кваліфікації, здобутки в інших сферах студентського життя — нагороди, членство в товариствах тощо, опис національної системи вищої освіти). На найближче майбутнє британські фахівці визначають потенціал означеного інструменту в якості ключової характеристики, яка вигідно виділятиме та відрізнятиме систему вищої освіти Великої Британії у світовому контексті та дозволить представити випускника британського університету як цілісну та успішну особистість для широкого кола зацікавлених сторін.

Досліджуючи проблему інноваційності вищої школи Великої Британії не можна оминати передовий досвід країни щодо становлення та розвитку відкритої освіти. У цьому контексті, першочерговою уваги заслуговує приклад одного з найбільших та найвідоміших університетів Європи, що функціонує на засадах відкритої освіти — Відкритого університету Великої Британії. З'ясовано, що історія існування Відкритого університету відображає становлення та розвиток національного концепту «відкритості» вищої освіти у Великій Британії. Так, починаючи з другої половини ХХ – до початку ХХІ століття підхід до надання дистанційних освітніх послуг британськими закладами вищої освіти міцно тримався на переконанні щодо необхідності дотримання неухильної послідовності опанування студентом навчального курсу, що мав чітко визначений початок та завершення з обов'язковою процедурою формального оцінювання навчальних здобутків та атестації. Протягом зазначеного періоду британська вища відкрита освіта орієнтувалася на чітко визначений образ потенційного студента та його специфічні потреби.

Зі свого боку, початок ХХІ століття змінив розуміння сутності сучасного «відкритого» закладу вищої освіти. Наразі, з погляду експертів вищої школи Великої Британії, крім обов'язкової освітньої функції Відкритий університет має реалізовувати власний потенціал у якості потужної наукової установи, центру соціальної підтримки й активізації суспільства на національному та

міжнародному рівнях, активно впроваджувати відповідні інноваційні ініціативи. У цьому контексті, аналіз основних положень стратегії розвитку Відкритого університету в контексті перспектив подальшого розвитку «відкритої» вищої освіти Великої Британії дозволив нам дійти висновку про те, що, наразі, британська вища школа має перед собою такі ж глобальні освітні виклики, що також, є актуальними для вищої школи України: необхідність збільшення кількості студентів; підвищення рівня працевлаштованості та кар'єрного розвитку випускників; забезпечення високого рівня академічних досягнень; лідерства в цифрових інноваціях; гнучкість організації та культури закладів вищої освіти, а також необхідність диверсифікації прибутків та зниження витрат.

З метою вирішення відповідних завдань у практику вищої школи Великої Британії, зокрема, на базі Відкритого університету запроваджено низку інноваційних підходів. Серед них відкриття доступу до недорогої та якісної вищої освіти для широких верств населення; запровадження надзвичайно гнучкого та особистісно-орієнтованого підходу до потреб студентів старшого віку, що базується на моделі інтерактивної взаємодії; створення низки всесвітньо відомих освітніх ресурсів зі значнимобсягом безоплатного контенту тощо.

З'ясовано, що історичні передумови, які тривалий періоду часу характеризували британську вищу школу як осередок виховання європейської церковної та світської еліти, а також потреба у «відродженні духу» і «відданості спільній справі» в наші часи зумовили активізацію дискурсу академічної спільноти Великої Британії щодо зміщення акценту із суто інструментального на забезпечення цілісного підходу до реалізації освітнього процесу у вищій школі. З погляду британських експертів сутність цілісного підходу в контексті вищої школи варто розглядати як багатоаспектний феномен, що базується таких узагальнюючих принципах: необхідність виходу за межі здобуття вузько кваліфікаційних знань та навичок; приділення уваги більш широким аспектам, притаманним особистості, яка існує в суспільстві; забезпечення взаємозв'язку між мисленням, почуттями та дією, де когнітивний компонент не відокремлюється від морального та емоційного складників; наголос на моральномуаспектіосвітнього процесу, коли обов'язком вищої школи є спрямування студента в процесі особистісного розвитку та підвищення його соціальної відповідальності.

Аналіз досліджень британських фахівців вищої школи засвідчив той факт, що період здобуття вищої освіти визначено в якості каталізатору особистісного становлення студента, коли в процесі переживання досвіду «дорослого життя» ключовими завданнями постають переосмислення сенсу життя та пріоритетів. Визначено, що відповідна перебудова системи цінностей та духовне вдосконалення особистості, також, передбачає дотримання академічної доброчесності, зокрема, у якості ключовим складникомякісних педагогічних дослідження.

Визначено, що доцільність вивчення та адаптування досвіду Великої Британії в контексті забезпечення академічної доброчесності під час проведення освітніх досліджень зумовлено: традиціями вищої школи Великої Британії щодо забезпечення високих етичних стандартів проведення освітніх досліджень (відображених у Кодексі академічної доброчесності британської асоціації дослідників освіти), вагомим досвідом успішної практики британської академічної спільноти здійснення досліджень у сфері освіти (що дозволяє надати зрозумілий та чіткий опис міжнародних практик етичної поведінки для молодих науковців); відповідністю позиції британської вищої школи змінам та викликам, що регулярно постають перед сучасними дослідниками освіти. Зокрема, це передбачає врахування культурних відмінностей учасників освітніх досліджень в умовах напруженого стану суспільства на міжнародному та національному рівнях; визнання неупередженості як базової цінності академічної спільноти; а також наявність дебатів та дискусій у площині обговорення методології й парадигми дослідження в якості важливого показника «доброго стану здоров'я» наукового середовища тощо.

В четвертому розділі «**Інститут лідерства як сучасна тенденція розвитку вищої освіти Великої Британії**» досліджено проблему активізації кадрового та студентського потенціалу закладів вищої освіти в умовах значних трансформаційних змін.

З'ясовано, що лідерство в галузі вищої освіти є багатоаспектним явищем, комплексність якого зумовлена тривалим процесом еволюції теорії управління та широким спектром сучасних потреб та викликів суспільства. Наукове дослідження зазначеної проблеми в освітній галузі є особливо актуальним у період значних змін, що переживає наша країна. Адже, лідерство як інструмент «нового управління» вимагає від лідера та його послідовників переосмислення життєвих пріоритетів, зосередження зусиль на розвитку духовності, високих моральних якостей, виявленні людяності та доброзичливого ставлення, створенні сприятливих умов для ефективної взаємодії на засадах довіри та взаємоповаги.

Визначено, що досвід Великої Британії презентує інноваційні підходи до імплементації лідерства в галузі вищої освіти, що, наразі, слугує дороговказом для інших країн. Відповідні нововведення передбачають впровадження освітніх програм із розвитку освітнього лідерства на базі закладів вищої освіти, комплексну діяльність професійних організацій на засадах державної підтримки. У цьому контексті, експерти вищої освіти Великої Британії особливу увагу приділяють підвищенню кваліфікації управлінського, адміністративного та науково-педагогічного складу університетів, професійному консультуванню та підтримці закладів вищої освіти в період соціально-економічних трансформацій, а також сприянню інтернаціоналізації вищої освіти в контексті взаємовигідного співробітництва національних та закордонних установ, причетних до вищої школи.

Впровадження позитивного досвіду з активізації кадрового та студентського потенціалу на базі вітчизняних закладів вищої освіти передбачає виконання таких завдань: привести вітчизняну освітню систему у відповідність до рекомендацій та стандартів європейського простору вищої освіти, впровадити та адаптувати кращі світові практики, реформувати систему фінансування вищої освіти, інтегруватися у світовий освітній і науковий простір, модернізувати та професіоналізувати управління вищою освітою, забезпечити інноваційний напрямок розвитку системи освіти. На даному етапі перспективними напрямами реалізації поставлених завдань вбачаються вивчення та адаптація успішного світового досвіду, підвищення кваліфікації управлінського, адміністративного та науково-викладацького складу вітчизняних закладів вищої освіти в зазначеному контексті на міжнародному рівні, імплементація інституційних проектів із залученням міжнародних експертів, налагодження продуктивних міжнародних зв'язків тощо.

Розвиток *особистісного лідерського потенціалу* визначено фахівцями вищої школи Великої Британії одним із ключових завдань вищої освіти. Це зумовлює необхідність забезпечення відповідної підготовки для випускників університетів, а також надання можливості кожному члену університетської спільноти розвинути та реалізувати власний потенціал лідера відповідно до ситуації та обставин. Зміст відповідної підготовки передбачає обізнаність щодо власних сильних сторін, прийняття та опрацювання недоліків, а також формування глибшого усвідомлення змісту та особливостей реалізації лідерства в умовах вищої освіти.

Основними викликами на шляху розвитку особистісного лідерського потенціалу визначено: відповідність слів та дій, цілісність та автентичність особистості, розуміння лідером очікувань послідовників. Технології розвитку особистісного лідерського потенціалу на базі вітчизняної вищої школи мають враховувати кращі світові практики, зокрема, вищої освіти Великої Британії та бути адаптованими до потреб вітчизняних закладів вищої освіти. Важливо враховувати той факт, що хоча менеджмент та лідерство в контексті вищої освіти мають принципові відмінності за напрямом спрямування зусиль, змістом та ставленням до діяльності, а також характеризуються різними вимогами до особистісних якостей, ролей і результатів діяльності, вони є взаємопов'язаними феноменами, що дозволяють скласти цілісну картину розвитку вищої освіти на засадах сталого суспільного розвитку, інноваційних підходів до освітньо-дослідної діяльності та впровадження концепту «економіки знань».

Зі свого боку, у результаті дослідження технологій розвитку *командного лідерства* вищої школи Великої Британії з'ясовано, що основними принципами відповідної підготовки є спільне створення програм з учасниками-партнерами, стимулювання креативного стилю мислення в контексті пошуку шляхів вирішення наявних проблем, взаємоповага, експертна підтримка та співробітництво. Схарактеризовано навчальні моделі,

рекомендовані британськими фахівцями з метою розвитку командного лідерського потенціалу вищої школи, які базуються на усвідомленні власного досвіду членів команди та на відповідних механізмах рефлексії за конкретними алгоритмами (цикл навчання за Д. Колбом, спіраль навчальної практики Д. Шона, рефлексійний цикл Г. Гібсона тощо). Також, у розділі розглянуто окремі приклади педагогічних технологій («світове кафе», «пітч у ліфті», «забавна картина» тощо), у тому числі, з розвитку креативного мислення (метод словника, синонімів, реверс проблеми, «тихий тур», словесні асоціації, аналогії тощо), спрямованих на розвиток лідерського потенціалу університетських команд.

Адаптація досвіду вищої освіти Великої Британії передбачає відповідну організацію навчання через чергування індивідуальної, групової та фронтальної діяльності, забезпечення міцного зв'язку теоретичного матеріалу з практичним досвідом учасників, спрямованість на інтерактивні види діяльності, заохочення до дослідження та самопізнання. Відповідна модель містить 70% навчання на власному досвіді (навчання на робочому місці, професійні завдання, проекти, щоденна діяльність); 20% — соціальне навчання (неформальні обговорення та відгуки, робота з рольовими моделями, спостереження за ними, набори для практичного навчання, співробітництво, спільні роздуми); 10% — формальне навчання (тренінги, семінари, конференції, зустрічі зі спеціалістами). Крім того, встановлено, що важливим аспектом успішності впровадження відповідної технології в навчальний процес вищої школи є виконання процедур, спрямованих на встановлення контакту з аудиторією, створення доброзичливої атмосфери та відчуття безпеки.

Тож, у результаті вивчення теорії та практики британської вищої школи інноваційними складниками британського підходу до розвитку лідерського потенціалу визначено таке: здійснення міжнародної співпраці в контексті інтернаціоналізації вищої освіти через спільне створення відповідних програм, впровадження ефективної навчальної моделі за формулою «70–20–10», забезпечення сприятливих умов для практичної реалізації зазначених підходів, зокрема, за допомогою фасилітування діяльності команди, приділення значної уваги формуванню навичок міжособистісної взаємодії, інтерактивний формат навчальних сесій.

Активізація людського резерву в складний період реформування галузі вищої освіти є особливо актуальним. У цьому контексті з'ясовано, що під час планування змін та підтримки персоналу ЗВО протягом періоду значних трансформаційних змін потрібно враховувати закономірності розвитку колективу/команди/групи та особливості емоційних реакцій співробітників на подолання кожного з відповідних етапів. Підтримка колективу під час переходу до нової стратегії розвитку вищих навчальних закладів потребує розуміння особливостей взаємодії та можливостей підтримки в невеликих проектних групах/командах. А саме: комплексна психологічна діагностика,

інтерактивні види діяльності спрямовані на зміцнення міжособистісної взаємодії членів команди, процедура коучингу тощо.

Визначено, що взаємодія із ширшим колективним колом вищого навчального закладу вимагає застосування технологій підтримки, спрямованих на ефективну взаємодію з масовою свідомістю. Відповідно, на основі аналізу теорії і практики вищої школи Великої Британії в зазначеному контексті нами було визначено доцільність вивчення інструментів впливу Р. Чіалдіні, застосування формули оцінювання готовності до змін Р. Бекхарда, теорії мотивування Д. МакКлеланда, емоційної моделі реакції на зміни Кюблера-Росса тощо.

У межах обґрунтування відповідної *моделі підтримки співробітників вітчизняних закладів вищої освіти в часи змін* було визначено універсальні інструменти, що є доцільними для застосування в контексті командної та загальної університетської практики, а саме: своєчасне повноцінне інформування колективу щодо необхідних змін; забезпечення високоякісного комплексного підвищення кваліфікації співробітників університетів на постійній основі, зокрема, адміністративно-керуючого складу.

З'ясовано, що розвиток лідерського потенціалу вищої школи передбачає опанування відповідного інструментарію. Так, британські фахівці у сфері вищої освіти визначають такі ключові інструменти аналізу проблеми та планування змін у галузі вищої освіти: PESTLE-аналіз — дозволяє скласти цілісну об'єктивну картину галузі, виявити сильні сторони, на яких слід базувати процеси, визначити нові можливості; SWOT-аналіз — допомагає зрозуміти слабкі сторони та спланувати їхній розвиток, виявити загрози чи труднощі; «SWOT+» аналіз — поєднує зміст вищезазначених підходів та дає можливість визначити потенційні шляхи здійснення позитивних змін.

Схарактеризовано такі доцільні підходи до використання вищезазначених інструментів: організація групових та індивідуальних тренінгів, використання інтерактивних методів взаємодії, забезпечення зворотного зв'язку, сфокусованість на результаті, застосування брейнстормінгу в якості каталізатора для продукування ідей та створення позитивної атмосфери. Визначено, що результати, отримані учасниками відповідних тренінгів доцільно використати з метою розробки ініціатив колективу вищого навчального закладу, оновлення стратегії розвитку вітчизняних вищих навчальних закладів, здійснення аналізу поточних ситуацій, що потребують нагального вирішення, ефективного планування подальших дій, налагодження діалогу між стейкхолдерами галузі тощо.

В п'ятому розділі **«Соціально-комунікативна компетенція випускників як сучасна тенденція розвитку вищої освіти Великої Британії»** розкритосутність, закономірності та механізми ефективного спілкування як ключового складника підготовки конкурентноздатного фахівця в контексті реалізації потенціалу університетів.

Спираючись на результати дослідження, викладені в попередніх розділах, ми дійшли висновку про те, що ключовим складником підвищення

потенціалу університетів є ефективна комунікація і взаємодія в команді, колективі, соціумі. Так само, виняткову важливість оволодіння відповідними навичками підкреслюють британські дослідники вищої школи, які наголошують на тому, що одним із важливих завдань сучасної вищої освіти є перетворення груп на ефективні команди. Це, зі свого боку, передбачає визнання, прийняття та цінування індивідуальних відмінностей кожного; «творче» об'єднання та стовідсоткову реалізацію спільного потенціалу; розвиток нових підходів до сприйняття світу на основі дебатів, дискусії та подолання викликів, а також об'єднання зусиль та партнерську співпрацю.

Крім того, британські експерти виокремлюють у якості ключової умови, що дозволяє окремим індивідуумам об'єднатися в колектив, усвідомлення того, що «ми потрібні один одному». У цьому контексті проявляється важлива роль «додаткових навичок», що, зокрема, передбачає розуміння потреби в забезпеченні взаємної підтримки, взаємну підзвітність та відповідальність, а також готовність до виникнення можливої незгоди з боку інших учасників та здатність не втрачати позитивного світосприйняття в таких ситуаціях. І це, на думку британських експертів, вкрай важливо саме для академічного середовища, де рівень емоційного тону часом є дуже високий.

З погляду британських фахівців, ефективна взаємодія в команді залежить, також, від її здатності відкрито обговорювати внутрішні проблеми з тим, щоби це не стримувало, а навпаки, сприяло розвитку таких якостей як чесність, порядність, відкритість, щирість, а також створенню атмосфери довіри та відчуття цілісності. З погляду експертів вищої школи Великої Британії, це, також, є фундаментом функціонування системи вищої освіти загалом, де діяльність університету базується на постійній циркуляції комунікаційного кола між окремими групами, учасниками, їхніми інтересами тощо.

Тож, досвід британської вищої освіти наголошує на тому, що роль соціально-комунікативної компетенції у вищій школі є надзвичайно важливою, зокрема, в якості складника фахової підготовки випускників вищих навчальних закладів. Погоджуючись із позицією британської академічної спільноти в межах дослідження наголошується на тому, що учасникам освітнього процесу вищої школи, зокрема майбутнім фахівцям, варто інвестувати більше часу безпосередньо в сам процес спілкування, його планування, урізноманітнення способів комунікації, розширення спектру відповідних навичок та вмінь.

Встановлено, що головним питанням у контексті дослідження проблеми ефективного спілкування та соціальної взаємодії британські експерти виокремлюють те, наскільки комунікація є ефективною та як вона відбувається. Тож, розглядаючи соціально-комунікативну компетенцію як здатність людини реалізовувати власні потреби й цілі шляхом створення партнерських стосунків з іншими особами згідно з їхніми очікуваннями, потребами й цілями в межах суспільно прийнятої поведінки та завдяки ефективній комунікації (Киричук В. О., Лук'ячук Н.В., Климова Н.А.,

Ковальова О.А., Савченко Ю. Ю., Єнотаєва Л.Є.), у представленому розділі висвітлена важлива роль спілкування в контексті забезпечення конкурентоспроможності сучасного фахівця з вищою освітою.

Зокрема, з'ясовано, що спілкування в узагальненому сенсі передбачає міжособистісні контакти різного характеру, зумовлені потребою в спільній діяльності. Відповідно, процес комунікації реалізується через обмін ідеями, почуттями тощо, та розглядається як окремий вид діяльності. З урахуванням того, що становлення особистості відбувається, насамперед, у процесі інтеріоризації, визначено, що спілкування відіграє незамінну роль у контексті онтогенезу. У процесі подальшої соціальної взаємодії воно має значний вплив як на професійну, так і особисту сфери життя майбутнього фахівця з вищою освітою. Цьому, також, сприяє розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, що надає практично безмежні можливості для самореалізації майбутнім фахівцям у світовому масштабі.

Визначено, що основні функції спілкування в загальносоціальному та вузькопрофесійному контекстах забезпечують ефективний обмін інформацією, необхідні зміни в поведінці та діяльності, формування об'єктивного враження щодо наявної ситуації та прийняття правильного рішення. Це сприяє безперервному розвитку особистості, зумовлює конкурентоздатність відповідної підготовки у вищій школі в умовах сьогодення. З'ясовано, що відповідний процес передбачає три основні етапи: формулювання повідомлення, вибір доцільного каналу та надання зворотнього зв'язку, реалізація яких може ускладнюватися через перепони фізичного, структурного, міжособистісного, індивідуального, фізіологічного характеру тощо. На основі викладеного вище визначено, що ефективна комунікація, що є необхідною умовою успішної самореалізації випускника вищого навчального закладу, потребує формування відповідних умінь на навичок.

З'ясовано, що проблема етики, найперше, розглядається як визначення валідності моральних норм на основі таких критеріїв як добро та справедливість. Визначено, що етичність міжособистісного спілкування, зокрема в професійній сфері, залежить від співставлення таких базових компонентів як засоби та наслідки. Огляд традиційних підходів дозволив окреслити особливості поглядів на означену проблему залежно від спрямування на суспільні та особистісні потреби. З'ясовано, що фокусування на задоволенні персональних інтересів зумовлює виникнення етичних порушень, що призводить до деградації особистості студента закладу вищої освіти та наносить значну шкоду суспільству. Одним із перспективних шляхів підвищення етичності професійного спілкування визначено впровадження кодексу етики ще на етапі становлення майбутнього фахівця в процесі здобуття вищої освіти, що забезпечує реалізацію превентивного підходу.

З'ясовано, що експерти вищої школи Великої Британії надають великого значення навичкам успішної реалізації соціальної інтеракції, яка розглядається в якості системи взаємозалежних соціальних актів, де дії

конкретної особистості виступають як причини та відповідні наслідки з погляду діяльності інших суб'єктів. Багатоаспектність феномену зумовлює наявність двох основних підходів до здійснення аналізу. Розгляд досліджуваної проблеми на мікрорівні дозволяє визначити взаємообмін як ключовим складником ефективної інтеракції на міжособистісному рівні. Макрорівень передбачає розгляд соціальної взаємодії як комплексної системи соціальних дій.

Іншим важливим складником соціально-комунікативної компетенції фахівці вищої школи Великої Британії визначають соціальну перцепцію, яка розглядається як сприймання, розуміння та оцінювання людиною інших соціальних суб'єктів. Дослідження зазначеного явища передбачає наявність двох основних підходів: казуально-атрибутивного та імпліцитно-особистісного. Перший підхід дозволяє зрозуміти та раціоналізувати поведінку інших за допомогою інформації, зібраною методом спостереження. Другий — «припустити» невідомі факти стосовно незнайомої людини та зробити певні висновки. Зазначені навички є основою вмінь успішної соціальної взаємодії. З'ясовано, що соціальна перцепція характеризується активною позицією соціальних суб'єктів, які в процесі взаємодії намагаються здійснювати взаємовплив із метою формування позитивного враження та подальшого досягнення певних цілей.

Тож, категорію впливу визначено як ключовий складник соціальної перцепції, що має великий потенціал у контексті зміни поведінки людини та, як наслідок, реалізації її потенціалу, підвищення успішності працевлаштування тощо. У межах дослідження феномен впливу схарактеризовано як багатоаспектне явище, що передбачає таку типологізацію: цілеспрямований та не спрямований; прямий та непрямий; індивідуально-специфічний та функціонально-рольовий типи. З'ясовано, що всі засоби впливу так чи інакше базуються на фундаментальних психологічних принципах та зумовлюють включення неусвідомлюваних, автоматичних механізмів психіки людини. Визначені інструменти впливу так чи інакше пов'язані з такими аспектами життєдіяльності людини як надання взаємообміну; намагання зберегти послідовність; потреба в соціальному підтвердженні; наявність певних симпатій; покірність авторитету; реакція на дефіцит. Тож, для випускників вищої школи вкрай важливо знати як функціонують інструменти впливу, зокрема, у контексті розгляду феномену соціальної перцепції з метою їхнього ефективного використання та попередження відповідних зловживань.

З'ясовано, що термін «мала група» є відносним поняттям, що доцільно розглядати як таку, коли координація ефективних дій учасників є раціонально посильним завданням. У межах дослідження відносимо студентські групи, об'єднання членів окремих кафедр та підрозділів ЗВО, а також, університетські проектні групи та команди до відповідного типу. До того ж, розглядаючи групу як окрему одиницю, потрібно пам'ятати, що це — об'єднання незалежних особистостей, що приймають самостійні рішення. На

успішне групування окремих індивідуумів у малі групи впливають такі фактори як спільний фізичний простір; регулярна взаємодія, що сприяє виникненню симпатії; схожість; однакові переконання; певна винагорода тощо. Це, зі свого боку, дозволяє виокремити потенціал функціонування малої групи в якості ефективної команди.

У процесі розвитку команда переживає основні етапи змін: формування, конфлікт, нормування, виконання та закриття, що є взаємодоповнюючими та такими, що не можна міняти місцями. Етап виконання є піком взаємоузгодженої діяльності учасників групи, коли ефективні командні дії та вирішення внутрішніх конфліктів здійснюється без зовнішнього втручання, а члени групи мають сильну мотивацію стосовно досягнення спільних цілей. На думку британських фахівців про ефективність діяльності групи під час проходження вищезазначених етапів свідчать такі показники як прозоре спілкування членів групи; регулярне проведення сесій «брейнстормінгу» за участю всіх членів групи; досягнення консенсусу між учасниками; самостійне вирішення поточних питань групою; щира зацікавленість кожного учасника в проекті та довіра до інших членів групи; регулярні зустрічі членів групи, що характеризуються ефективністю та змістовністю; вчасні звіти учасників один перед одним із метою моніторингу прогресу поточного проекту; позитивні, доброзичливі, професійні відносини між учасниками.

Визначено, що ключовим фактором, що сприяє ефективній діяльності малої групи є наявність групових норм, що можуть бути формальними і неформальними. Вони виконують регуляторну, мотиваційну, інформаційну функції та є життєво необхідними для діяльності малої групи. До того ж, норми всередині малих груп не завжди збігаються з нормами більш широких колективів, до яких вони належать. Тож, ефективність наявних норм час від часу змінюється. Тому, забезпечення ефективної роботи групи вимагає постійного моніторингу наявних норм, та, у випадку необхідності, внесення певних змін.

З'ясовано, що конфлікт як психолого-педагогічний феномен передбачає наявність конфронтації інтересів та поглядів, або серйозні розбіжності в позиціях сторін та гострі спори. Визначено, що важливим аспектом успішного вирішення конфліктної ситуації є усвідомлення сторонами наявного конфлікту як абсолютно природного та динамічного процесу розвитку взаємовідносин. Також, ключовим питанням є вибір відповідних шляхів вирішення конфліктної ситуації. З'ясовано, що відповідно до ситуації поведінка сторін може бути спрямованою на уникання, згладжування, компромісне вирішення конфлікту, примус або продуктивне розв'язання проблеми.

Досвід командної роботи в межах міжнародної співпраці та опанування відповідної програми підготовки, розробленої експертами вищої школи Великої Британії, засвідчує той факт, що, водночас, найскладнішим та найперспективнішим шляхом є готовність сторін визнати та вирішувати наявну проблему. Зазначений підхід передбачає як достатньо ґрунтовну

роботу з діагностики причин конфлікту, так і ретельне опрацювання ситуації з метою переходу наявних стосунків сторін на якісно новий рівень. Визначено, що з метою діагностики причин конфліктної ситуації доцільно враховувати основні характеристики сторін, історію попередніх відносин, визначити підгрунття конфлікту, схарактеризувати середовище виникнення конфлікту, виявити стратегію та тактику, якої дотримується кожна зі сторін, а також визначити часові обмеження, у рамках яких потрібнорозв'язати проблему. Серед перспективних підходів до продуктивного опрацювання конфліктів британські експерти підкреслюють актуальну роль посередника — фасилітатора. Адже, участь третьої незалежної сторони дозволяє об'єктивно оцінити ситуацію, що склалася, проконсультувати стосовно стратегії поведінки в конкретній ситуації, а також розпізнати стиль поведінки іншої сторони та надати рекомендації щодо ефективної взаємодії.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні теоретично узагальнено та запропоновано нове вирішення наукової проблеми розвитку сучасних тенденцій вищої освіти Великої Британії періоду другої половини ХХ — початку ХХІ століття.

1. Схарактеризовано вищу освіту Великої Британії як історико-культурний феномен, щоперебуває в умовах сталої напруги між необхідністю імплементації інноваційних підходів до організації діяльності сучасних закладів вищої освіти та доцільністю збереження традиційних національних надбань освітньої галузі. Вибудовано логічний зв'язок між складним досвідом минулого країни та перспективами розвитку британської системи вищої освіти в ХХІ столітті. Відповідно до мети дослідження сучасні тенденції розвитку вищої освіти пропонується розглядати як протиріччя, що зумовлюють унікальність та окреслюють національний характер британської освітньої галузі, а також потребують інноваційних підходів до їхнього розв'язання в сучасному контексті. Обґрунтовано доцільність виокремлення та більш глибокого вивчення тенденцій, перспективних із погляду підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти. Зокрема, таких, що в довгостроковій перспективі спрямовані на розвиток українського суспільства, особистості випускника вітчизняної вищої школи, відповідають державним ініціативам реформування вищої освіти України. Зі свого боку, короткострокові перспективи вивчення та адаптації позитивного світового досвіду передбачають успішне працевлаштування вітчизняних фахівців та залучення міжнародної грантової підтримки закладами вищої освіти України.

2. Визначено, що відповідно до мети дослідження доцільно встановити такий хронологічний розподіл періоду становлення та розвитку вищої освіти Великої Британії в другій пол. ХХ — початку ХХІ ст.: *перша хвиля* (60-ті роки ХХ ст., що ознаменувалися бурхливим розвитком галузі та збільшенням кількості закладів вищої освіти завдяки створенню нового покоління

«скляних» університетів), *друга хвиля* (90-ті роки ХХ ст., характерною відзнакою яких стала маркетингізація галузі й започаткування наступного покоління «нових» університетів, створених після 1992 року) та *третя хвиля* (початок ХХІ ст. — кардинальне реформування регуляторної політики вищої освіти, розширення можливостей для здійснення вибору студентами та удосконалення наукового складника).

З'ясовано, що передумови становлення та розвитку сучасної вищої освіти Великої Британії в другій пол. ХХ — початку ХХІ ст. охоплюють тривалий проміжок часу, починаючи з ХІІ століття (заснування перших національних вищих навчальних закладів) до кінця першої пол. ХХ (початку післявоєнної освітньої революції). Визначено, що протягом визначеного періоду було закладено основу національної моделі вищої школи Великої Британії, що відобразила бурхливий історико-культурний контекст переходу британського суспільства від аграрно-феодалних до індустріально-капіталістичних відносин у ХVІІ столітті та від елітарного до масового характеру вищої освіти в ХХ столітті.

3. На основі виявлених протиріч виокремлено та обґрунтовано такі сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії в контексті підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти:

інтернаціоналізація університетів як перспективний напрям вирішення наявного протиріччя між комерціалізацією галузі та збереженням справжніх академічних цінностей (таких як самоцінність інтелектуальної праці, знань, наукового пошуку тощо). На сучасному етапі ключовим засобом успішної реалізації окресленого напрямку є використання англійської мови в освітньому процесі, що дозволяє закладам вищої освіти займати активну позицію на міжнародній арені та бути привабливими для іноземних абітурієнтів. Актуальність виокремленого вектору для вітчизняної галузі вищої освіти, також, зумовлена важливістю озброєння українських випускників ключовим умінням ХХІ століття, яке надасть нашим співвітчизникам свободу мислити, взаємодіяти та здобувати освіту на рівних правах у глобальному контексті, гідно представляти інтереси нашої країни на міжнародному рівні, повноцінно реалізувати власний потенціал. Відповідними механізмами реалізації виокремленого вектору в межах дослідження визначено здійснення професійної підготовки англійською мовою, дотримання міжнародних стандартів викладання та оцінювання володіння англійською мовою, впровадження міжнародних систем оцінювання якості мовної освіти;

інноваційність вищої освіти, що розкриває проблему домінування інструментального підходу до підготовки фахівців (концентрація уваги на суто фахових уміннях та навичках) та суспільним запитом на підвищення рівня соціальної відповідальності молоді (коли прийняття рішення на індивідуальному рівні передбачає орієнтацію на інтереси та цінності ширшого кола зацікавлених сторін та суспільства загалом). Основним підходом до реалізації виокремленої тенденції визначено спеціальну організацію освітнього процесу у вищій школі, спрямованого на отримання студентом

унікального позитивного досвіду під час здобуття вищої освіти та сприяння встановленню міцних відносин між закладом вищої освіти та здобувачем у контексті реалізації концепції безперервного навчання протягом життя. Відповідний підхід передбачає ставлення до кожного студента як до унікальної особистості, потенціальну успішність якої не можна вимірювати лише за академічними показниками. Іншими словами — неуспішних студентів не буває, й у кожного є свій таланти. Тож, ключовим завданням сучасної вищої освіти стає пошук інноваційних шляхів взаємодії зі студентом у контексті підтримки його всебічного розвитку та врахування індивідуальних життєвих обставин, надання ширших можливостей для реалізації особистісного потенціалу під час здобуття вищої освіти. Інший аспект цього освітнього вектору репрезентує важливість забезпечення балансу між професійним складом емоційним, моральним та етичним аспектом підготовки фахівця на базі вищої школи, де в центрі уваги — Людина з великої літери. У межах представленого підходу період здобуття вищої освіти виступає каталізатором особистісного становлення студента в контексті формування особистої та соціальної відповідальності, коли в процесі переживання досвіду «дорослого життя» ключовими завданнями постають переосмислення сенсу життя та пріоритетів, перебудова системи цінностей і духовне вдосконалення особистості;

інститут лідерства вищої освіти окреслює перспективний шлях розвитку в умовах обмежених ресурсів та викликів нової стратегії реформування галузі через активізацію людського ресурсу. У межах виокремленого освітнього тренду особлива увага надається духовному становленню та розвитку освіченої людини, де головним завданням вищої освіти є формування особистості, що сповідує високі моральні цінності, відрізняється етичністю, чуйністю, чесністю, порядністю; для якої найвищою цінністю є люди, а не гроші, слава та кар'єра. У практичному плані зазначений аспект фокусує увагу на необхідності розвитку організаторських навичок у сучасної молоді, формування її активної громадянської позиції, підтримки прагнення до самовдосконалення та самоорганізації. На базі вітчизняної вищої школи розвиток лідерського потенціалу на особистісному та командному рівнях дозволить просувати позитивні зрушення в зазначеному напрямі, ефективно протистояти руйнівному впливу технократичного мислення та активізувати окремі колективи на благо всього суспільства;

соціально-комунікативна компетенція випускників британської вищої школи як сучасна тенденція розвитку вищої освіти Великої Британії пов'язана з необхідністю досягнення взаєморозуміння та об'єднання задля ефективної реалізації загального потенціалу освітньої галузі, де головна ідея сформульована так: чотири нації — одна країна. Цей вектор ототожнює такі позитивні людські якості як доброзичливість, дипломатичність, співчуття, порядність, етичність тощо. В умовах складного політичного, соціального, релігійного та економічного світового контексту відповідне знання людської природи та навички ефективної взаємодії (зокрема, опрацювання конфліктних

ситуацій, спілкування з колективом, етична поведінка в професійній сфері, врахування інтересів інших учасників, вміння домовлятися, переконливо презентувати власну позицію, повага до відмінностей тощо) розглядається британськими фахівцями в якості важливого складника професійної підготовки фахівців у вищій школі. У контексті підвищення потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти виокремлений вектор набуває надзвичайної цінності у зв'язку з останніми соціально-політичними подіями. Тож, вивчення та адаптація позитивного досвіду вищої школи Великої Британії в окресленому контексті в довготерміновій перспективі спрямовано на збереження національної цілісності України. У короткостроковій перспективі розробка та впровадження відповідних ініціатив на базі вітчизняної вищої школи сприятиме зниженню суспільної напруги та підвищенню якості підготовки вітчизняних фахівців як свідомих членів суспільства на регіональному та глобальному рівнях.

4. Науковий аналіз теорії і практики вищої школи Великої Британії в межах виокремлених тенденцій дозволив нам дійти висновку щодо важливості підготовки нового покоління вітчизняних фахівців з урахуванням вищевикладених підходів, спрямованих, за великим рахунком, на збереження нашої держави через реалізацію потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти. У зазначеному контексті, надзвичайно важливої ролі набуває кваліфікована підтримка персоналу закладів вищої освіти в умовах, коли освітня галузь переживає складний період значних трансформаційних змін.

У результаті, в межах представленої дослідження було розроблено та схарактеризовано *теоретичну модель підтримки персоналу закладів вищої освіти в часи змін*, яка передбачає функціонування на організаційному та командному рівнях відповідно до чотирьох етапів розвитку групи (формування, штормування, нормування та виконання). Метою представленої моделі визначено надання кваліфікованої підтримки співробітникам закладів вищої освіти в часи змін, а результатом — ефективна робота колективу на рівні організації та успішна реалізація проекту — на рівні команд (проектних груп). Ключовою умовою успішної реалізації запропонованого підходу визначено наскрізне навчання, а також своєчасне та повноцінне інформування колективу, що проходить скрізь складний процес трансформаційних змін.

5. На основі викладеного вище перспективними шляхами імплементації успішного досвіду вищої школи Великої Британії на базі вітчизняних закладів вищої освіти визначено такі: *розширення участі університетів України в міжнародних проектах*, спрямованих на дослідження передового педагогічного досвіду та налагодження інтернаціонального партнерства; *удосконалення кваліфікації персоналу освітніх закладів та здобувачів вищої освіти*, зокрема, у межах виокремлених тенденцій розвитку вищої освіти (тренінги, школи, стажування, проектна діяльність, онлайн-навчання тощо); *співпраця зі світовою академічною спільнотою* (зокрема, у межах, двох- та трьохсторонніх угод, спільної наукової та науково-освітньої діяльності); *активізація студентства*, науково-викладацького складу, керівництва старшої

та середньої ланки, а також інших сторін, причетних та зацікавлених у реалізації потенціалу вітчизняних закладів вищої освіти (зокрема, у контексті побудови діалогу з владою та бізнесом, розробки та впровадження пропозицій і проектів, спрямованих на вдосконалення діяльності освітніх закладів та галузі загалом); залучення до спільної організаційної діяльності представників усіх рівнів університетської вертикалі (адміністративний склад старшої та середньої ланки, науково-педагогічний персонал, студентство) у формі проектних команд; впровадження ширшого міждисциплінарного підходу та частки практичної підготовки в контексті формування конкурентоспроможного фахівця на базі вітчизняної вищої школи.

Представлене дослідження не вичерпує всіх питань, пов'язаних із функціонуванням систем вищої освіти Великої Британії та України на сучасному етапі. Перспективними напрямками для подальшого наукового пошуку вбачаються проблеми розвитку освітньої галузі у світовому масштабі, зокрема, історико-педагогічний та культурний аспекти; прогнозування та обґрунтування перспектив розвитку вищої освіти в XXI столітті.

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації

Монографії

1. Модестова Т.В. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії: в контексті підвищення потенціалу вітчизняних університетів: монографія. Київ. 2019. 472 с.

Статті у наукових фахових виданнях

2. Модестова Т.В. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії в контексті розбудови потенціалу університетів України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*. Серія 5: педагогічні науки. Вип. 67. Київ. 2019. С. 164-170.
3. Модестова Т.В. Становлення системи вищої освіти Великої Британії як історико-культурний феномен. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Вип. 62. Запоріжжя. 2019. С. 21-28.
4. Модестова Т.В. Відкритий університет як інноваційна складова вищої школи Великої Британії. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Вип. 86. Херсон. 2019. С. 410-418.
5. Модестова Т.В. Розвиток вищої освіти Великої Британії як історико-культурний феномен XVIII – першої пол. XX ст. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип. 6 (87). Сєверодонецьк. 2018. С. 78-97.
6. Модестова Т.В. До питання цілісного підходу у вищій школі: погляд експертів Великої Британії. *Інноваційна педагогіка*. Вип. 7. Одеса. 2018. С. 25-31.
7. Модестова Т.В. Технології розвитку командного лідерства у вищій школі Великої Британії. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Вип. 83. Херсон. 2018. С. 222-230.

8. Модестова Т.В. Лідерство у сфері вищої освіти Великої Британії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова*. Серія 5: педагогічні науки. Вип. 63. Київ. 2018. С. 125-131.
9. Модестова Т.В. IELTS як інструмент інтернаціоналізації вищої освіти Великої Британії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип 4 (85). Сєверодонецьк. 2018. С. 160-175.
10. Модестова Т.В. Інтернаціоналізація вищої освіти в контексті викладання англійської мови професійного спрямування: досвід Великої Британії. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка: науковий журнал. Педагогічні науки*. Вип. 1 (92). Житомир. 2018. С. 111-119.
11. Модестова Т.В. ARTIS як інструмент контролю якості мовної освіти: досвід Великої Британії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип 2 (83). Сєверодонецьк. 2018. С.109-123.
12. Модестова Т.В. До проблеми етики дослідника освіти: досвід Великої Британії. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Вип. LXXVIII (Том І). Херсон. 2017. С. 37-45.
13. Модестова Т.В. Internationalisation of higher education through English as a medium of instruction: the UK experts' view (Інтернаціоналізація вищої освіти в контексті викладання фахових дисциплін англійською мовою: погляд експертів Великої Британії). *Порівняльно-педагогічні студії*. Вип. 3-4 (33-34). Умань. 2017. С. 34-42.
14. Модестова Т.В. Технології розвитку особистого лідерського потенціалу вищої освіти Великої Британії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип 2 (77). Сєверодонецьк. 2017. С. 179-191.
15. Модестова Т.В. Ключові інструменти аналізу проблеми та планування змін: імплементація досвіду вищої освіти Великої Британії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип 1 (76). Сєверодонецьк. 2017. С. 148-159.
16. Модестова Т.В. Підтримка персоналу ВНЗ в часи змін: адаптація досвіду вищої освіти Великої Британії. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип 5 (74). Сєверодонецьк. 2016. С. 143-153.
17. Модестова Т.В. Особливості адаптації іншомовної освіти дорослих до світових стандартів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип 1 (70). Сєверодонецьк. 2016. С. 99-108.
18. Модестова Т.В. Тенденції розвитку іншомовної освіти вищої школи в контексті інтеграції до світової спільноти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: зб. наук. праць*. Вип 5 (68). Сєверодонецьк. 2015. С. 66-76.
19. Модестова Т.В., Нещерет О.В. Конфлікт як шлях вирішення проблем у сфері міжособистісного спілкування. *Зб. наук. статей Київського міжнародного університету й Інституту соціальної та політичної психології НАПН України*. Вип. 8. Київ. 2015. С. 130-143.

20. Модестова Т.В. Вплив як ключова складова соціальної перцепції. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Вип. 3 (24). Київ. 2014. С. 99–103.
21. Модестова Т.В. Вербальні та невербальні аспекти міжособистісної комунікації у сучасному контексті. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: зб. наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Випуск 1 (22). Київ 2014. С. 109–115.
22. Модестова Т.В. Спілкування у сучасному житті людини. *Зб. наук. статей Київського міжнародного університету й інституту соціальної та політичної психології НАПН України*. Вип. 5. Київ. 2014. С. 73–87.
23. Модестова Т.В. Деякі аспекти формування соціальної інтеракції. *Вісник Національного університету оборони України: зб наук. праць*. Вип. 4 (41). Київ. 2014. С. 262–267.
24. Модестова Т.В. Етика професійного спілкування у сучасному контексті. *Зб. наук. статей Київського міжнародного університету й інституту соціальної та політичної психології НАПН України*. Вип. 5. Київ. 2014. С. 105–118.
25. Модестова Т.В. Особливості взаємодії в малих групах. *Зб. наук. статей Київського міжнародного університету й інституту соціальної та політичної психології НАПН України*. Вип. 7. Київ. 2015. С. 176–190.
26. Модестова Т.В. Організація науково-дослідної діяльності студентів магістратури з використанням інформаційно-комунікативних технологій. *Педагогічна теорія і практика: зб. наук. праць Київського міжнародного університету*. Випуск 5. Київ. 2014. С. 351–375.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

27. Модестова Т.В. Історичний та культурний контекст становлення вищої освіти Великої Британії. *Modernization of the educational system: world trends and national peculiarities*: мат-ли II міжнар. наук. конф. (Каунас, 22 лютого 2019). Каунас, 2019. С. 321-325.
28. Модестова Т.В. Відкрита освіта як інструмент інноваційних змін у вищій школі Великої Британії. *Pedagogy in EU countries and Ukraine at the modern stage*: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (Бая-Маре, 21-22 грудня 2018). Бая-Маре, 2018. С. 181-184.
29. Модестова Т.В. До питання формування навичок міжособистісної взаємодії у випускників вищої школи. *Science and Society*: мат-ли VI міжнар. конф. (Гамільтон, 3 серпня 2018). Гамільтон, 2018. С. 120-129.
30. Модестова Т.В. Лідерство вищої освіти: досвід Великої Британії. *Key Issues of Education and Science: Development Prospects for Ukraine and Poland*: мат-ли міжнар. міждисциплін. конф. (Стальова Воля, 21 липня 2018). Стальова Воля, 2018. С. 145-147.

31. Модестова Т.В. Інтернаціоналізація вищої освіти в розрізі англійської мови: досвід Великої Британії. *Perspectives of Science and Education: мат-ли III міжнар. молод. конф.* (Нью Йорк, 6 липня, 2018). Нью Йорк, 2018. С. 19-26.
32. Модестова Т.В. Prospectives for Ukrainian universities unternationalization: the “English for universities” project case study. *Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives: мат-ли I міжнар. симпозиуму* (Вена, 25 січня 2018). Берлін, 2018. С. 54-57.
33. Модестова Т.В. International ESP standards for training competitive specialists in Ukraine. *Preparing a competitive specialist as a purpose of modern education: мат-ли VII міжнар. наук. конф.* (Прага, 20-21 листопада 2017). Прага, 2017. С. 47-50.
34. Модестова Т.В. До питання контролю якості мовної освіти досвід Великої Британії. *Перспективи розвитку наукових досліджень у контексті глобалізаційних змін: освіта, політика, економіка, міжкультурна комунікація: мат-ли II міжнар. наук.-практ. конф. науковців, викладачів та аспірантів* (Сєверодонецьк, 26-27 червня 2018). Сєверодонецьк. 2018. С. 21-24.
35. Модестова Т.В. International English Language Testing System. *Університетська наука. Проблеми міжнародної інтеграції: тези доп. міжнар. наук.-практ. конф.* (Сєверодонецьк, 3-5 травня 2017). Сєверодонецьк, 2017. С. 106-108.
36. Модестова Т.В. Потенціал взаємодії із академічною спільнотою Великої Британії в контексті розробки стратегії розвитку для переміщених ВНЗ України. *Емпіричні дослідження для реформування освіти в Україні: зб. мат-лів I міжнар. наук. конф.* Української асоціації дослідників освіти (Київ, 11 лютого 2017). Київ – Дрогобич. 2017. С. 119-121.
37. Модестова Т.В. Розвиток лідерського потенціалу вищої освіти: імплементація досвіду Великої Британії переміщеними ВНЗ України. *Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України». Тематичний випуск «Університет і лідерство».* №4 (додаток 1). Київ. 2016. С. 61-64.
38. Модестова Т.В. Особливості навчання дорослих англійської мови в умовах післядипломної освіти. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: зб. наук. праць XII міжнар. наук.-практ. конф.* (Сєверодонецьк, 30-31 травня 2016). Сєверодонецьк-Монреаль, 2016. С. 188-190.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації
Колективні монографії

39. Модестова Т.В. Мова як інструмент соціальної перцепції та впливу. Мовна особистість як суб'єкт мови, культури, освіти, комунікації: монографія / Г.П. Бондаренко, О.І. Козьменко, І.М. Кошман, О.Є. Крсек, Т.В. Модестова. Сєверодонецьк. 2017. С. 96-122. (загальний обсяг: 124 с.)

Навчальні та навчально-методичні видання

40. Модестова Т.В. Theory and practice of the higher school course: materials for workshops. Сєверодонецьк, 2016. 100 с. (англ.)
41. Модестова Т.В. Курс англійської мови «ЛІНГВА» для адміністративно-викладацького складу СНУ ім. В. Даля: робоча програма курсів підвищення кваліфікації (розширення компетенції). Рівень А2. Сєверодонецьк, 2015. 11 с.
42. Модестова Т.В. Interpersonal Communication: course of lectures. Київ, 2015. 145 (англ.)
43. Модестова Т.В. Психологія міжособистісного спілкування: курс лекцій. Київ, 2015. 157 с.
44. Модестова Т.В. Interpersonal communication course: tests for students. Київ, 2015. 20 с. (англ.)
45. Модестова Т.В. Психологія міжособистісного спілкування: збірка тестових завдань. Київ, 2015. 20 с.

АНОТАЦІЇ

Модестова Т.В. Сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії (друга пол. ХХ – початок ХХІ ст.). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Київ, 2019.

У дисертаційному дослідженні теоретично узагальнено та запропоновано нове вирішення наукової проблеми розвитку сучасних тенденцій вищої освіти Великої Британії періоду другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Схарактеризовано вищу освіту Великої Британії як історико-культурний феномен. Визначено та схарактеризовано етапи розвитку сучасної вищої освіти Великої Британії періоду другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Виокремлено сучасні тенденції розвитку вищої освіти Великої Британії на основі виявлених протиріч та обґрунтовано їх відповідно до мети дослідження. Розроблено та обґрунтовано теоретичну модель підтримки персоналу закладів вищої освіти в часи змін на основі наукового аналізу теорії та практики вищої школи Великої Британії в межах виокремлених тенденцій. Визначено та схарактеризовано перспективні шляхи імплементації успішного досвіду вищої школи Великої Британії на базі вітчизняних закладів вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, Велика Британія, сучасні тенденції розвитку, інтернаціоналізація вищої освіти, освітні інновації, інститут лідерства, соціально-комунікативна компетенція.

Модестова Т.В. Современные тенденции развития высшего образования Великобритании (вторая пол. ХХ – начало ХХІ ст.). – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля. – Киев, 2019.

В диссертационном исследовании теоретически обобщено и предложено новое решение научной проблемы развития современных тенденций высшего образования Великобритании в период второй половины XX – начала XXI столетия. Высшее образование Великобритании охарактеризовано как историко-культурный феномен. Исследованы периоды становления, развития, а также, современный этап функционирования системы высшего образования Великобритании. Определены ключевые характеристики и факторы влияния на область высшего образования на каждом из этапов. Выделены и теоретически обоснованы актуальные тенденции развития высшего образования Великобритании с точки зрения перспективы расширения потенциала отечественных заведений высшего образования. Охарактеризованы ключевые составляющие выше упомянутых тенденций. Выполнен научный анализ теории и практики высшей школы Великобритании в рамках соответствующих тенденций. Разработана и обоснована теоретическая модель поддержки персонала заведений высшего образования во времена перемен. Определены и охарактеризованы перспективные пути имплементации успешного опыта высшей школы Великобритании на базе отечественных заведений высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, Великобритания, современные тенденции развития, интернационализация высшего образования, образовательные инновации, институт лидерства, социально-коммуникативная компетенция.

Modestova T.V. Current Development Trends of the UK Higher Education (the second half of XX – the beginning of XXI c.). – Manuscript.

Thesis for a Doctor Degree in Pedagogy, Speciality 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Volodymyr Dahl East Ukrainian National University. – Kyiv, 2019.

The thesis presents conceptual synthesis and a new approach to the problem of the current trends development at the UK higher education from the second half of XX to the beginning of XXI century. The UK Higher education has been characterized as a cultural and historical phenomenon. The following stages have been studied: the establishment of the UK higher school from XII to VII century, further development progress from XVIII to the first half of XX century as well as the modern period of functioning the UK system of higher education. The peculiarities and key factors of influence have been identified and characterized for each of the mentioned above stages.

The following trends of the UK higher education development at the modern stage have been found and described: internationalizing the UK universities in English language dimension, innovations in the UK higher school, leadership of the

UK higher education, social and communicative competencies of the UK universities' graduates. The following components of the mentioned above trends have been characterized: professional training in English at higher educational institutions, standards of English teaching, learning and assessment at higher school, international English language testing systems, student experience as a key outcome of the UK graduates, openness of British higher education, holistic approach and academic integrity, theory and practice of individual and team leadership, as well as HE leadership in times of changes, skills of effective communication, conflicts solution and interaction in small groups (teams), awareness about ethics in the area of professional interaction, peculiarities of social perception and influence.

The scientific analysis of the theory and practice of the UK higher school in the context of the mentioned above trends has been done. Particularly, a theoretical model of support for the staff of the higher education establishments in times of changes has been developed. It implies functioning on institutional and team levels in correspondence with the following four stages: forming, storming, norming and performing. The aim of the represented model has been identified as providing staff of universities with qualified support. The effective work of university staff at an institutional level and successful project implementation at a team level are considered as desired outcomes of implementation of the mentioned above model. Cross-cutting studying as well as timely and comprehensive informing the staff, which is going through the process of significant transforming changes, have been identified as key factors of successful implementation of the model.

The following perspective ways of implementation of the UK higher school good practices on the basis of Ukrainian universities have been identified and described in the thesis: increasing participation of Ukrainian universities in international projects focused on studying advanced educational practices, networking international partnership, building capacity of higher educational institutions; improving qualification of university staff and students in the context of the mentioned above trends of higher school development (through training programmes, schools, intertships, projects, on-line studying, etc.); cooperation with the world academic community (particularly, on the basis of bilateral and tripartite agreements, mutual scientific and educational activities), revitalization of students, teaching, academic and administrative staff (of middle and top levels) as well as other stakeholders who are interested in building capacity of Ukrainian universities (particularly, through establishing dialogues with state bodies and business organizations, developing initiatives and implementing projects aimed at improving operation of universities and education area in common); involving all the levels of institutional structure (top and middle administrative staff, teaching and academic representatives as well as students) as project teams; implementing broader interdisciplinary approach and practical component into curricular aimed at training competitive graduates on the basis of Ukrainian universities.

Key words: higher education, the UK, current development trends, internationalization of higher education, education innovations, institution of leadership, social and communicative competencies.